

**ORIO DE BOLÒS
I CAPDEVILA
SESSIÓ EN MEMÒRIA**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ DE CIÈNCIES BIOLÒGIQUES

REIAL ACADÈMIA DE CIÈNCIES I ARTS DE BARCELONA

BARCELONA, 2009

Oriol de Bolòs i Capdevila

Sessió en memòria

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES, XLIX

REIAL ACADÈMIA DE CIÈNCIES I ARTS DE BARCELONA

Oriol de Bolòs i Capdevila

Sessió en memòria

Sala Prat de la Riba
11 de març de 2008

BARCELONA
2009

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Oriol de Bolòs i Capdevila : sessió en memòria, Sala Prat de la Riba, 11 de març de 2008. —
2a ed. — (Semblances biogràfiques ; 49)
Bibliografia. — A la coberta: Institut d'Estudis Catalans. Secció de Ciències Biològiques
ISBN 9788492583300
I. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Ciències Biològiques
II. Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona
III. Col·lecció: Semblances biogràfiques ; 49
1. Bolòs, Oriol de 2. Botànics — Catalunya — Biografia
929Bolòs, Oriol de

© dels autors dels textos

© 2009, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: gener de 2009

Segona edició: maig de 2009

Tiratge: 1.600 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer del Peu de la Creu, 5. 08001 Barcelona

Imprès a ALTÉS arts gràfiques

Carrer de Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

ISBN: 978-84-92583-30-0

Dipòsit Legal: B. 12593-2009

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Oriol de Bolòs i les institucions acadèmiques de Catalunya, <i>per Mercè Durfort i Coll</i>	7
El doctor Oriol de Bolòs i l'Institut Botànic de Barcelona, <i>per Josep M. Montserrat</i>	13
Oriol de Bolòs i la <i>Flora dels Països Catalans</i> , <i>per Josep Vigo</i>	23
Oriol de Bolòs i la fitocenologia, <i>per Ramon Maria Masalles i Saumell</i>	35
Oriol de Bolòs i la criptogàmia, <i>per Xavier Llimona i Pagès</i>	41
Oriol de Bolòs i els Monegres, <i>per Jaume Terradas</i>	47
Intervenció de Salvador Giner, president de l'Institut d'Estudis Catalans,	53
Intervenció de Rafael Foguet, president de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona	55
Addenda	
Una faceta cívica poc coneguda d'Oriol de Bolòs, <i>per Francesc Vallverdú</i>	57

ORIOI DE BOLÒS I LES INSTITUCIONS ACADÈMIQUES DE CATALUNYA

El 22 de març de 2007, és a dir, ara farà un any, el senyor Oriol de Bolòs ens va deixar físicament a l'edat de vuitanta-quatre anys, però l'hem tingut present en nombroses ocasions en el decurs d'aquest any i per motius ben diferents.

En la meva exposició em centraré en les tres institucions acadèmiques de Catalunya a les quals va estar vinculat en el decurs de la seva vida professional, i l'ordre que seguiré serà el cronològic del seu ingrés a les dites institucions.

UNIVERSITAT DE BARCELONA: FACULTAT DE CIÈNCIES (SECCIÓ DE NATURALS) I FACULTAT DE BIOLOGIA

En primer lloc, la Universitat de Barcelona, centre en el qual va cursar la carrera de Ciències Naturals i es va llicenciar el febrer de 1948. Tot seguit va iniciar els estudis de la vegetació del Montseny, que van constituir la seva tesi doctoral, dirigida pel doctor Pius Font i Quer i defensada a Madrid (com es feia en aquella època) el juny de 1950.

De 1949 a 1953 va ser primer ajudant i després adjunt de la Facultat de Ciències, i el maig de 1953 aconseguí la Càtedra de Fitogeografia i Ecologia Vegetal, càtedra que va ocupar fins a la seva jubilació l'octubre de 1989. En el directori de l'Institut d'Estudis Catalans, en l'apartat de l'especialitat, hi consta: geobotànica, florística i biogeografia.

De la meva època d'estudiant de biologia recordo vivament les sortides de camp amb el professor Bolòs i la metamorfosi que experimentava; era en plena natura que desplegava tot el seu saber, que era molt, alhora que comunicava el seu entusiasme, que era immens, i en recordar-ho és quan hom comprèn que al

seu voltant s'hi aglutinés tant jovent ansiós per dedicar-se a l'estudi de la nostra vegetació.

En el decurs dels anys s'aplegaren al seu costat un grup de persones motivades per la botànica que esdevingueren professors del departament que dirigia. Entre aquells primers professors, vull destacar-ne uns quants: la doctora Creu Casas (1913-2007), dedicada a la briologia, procedent de la Facultat de Farmàcia i formada sota el mestratge de Font i Quer i que va ser agregada del Departament de Botànica que dirigia el doctor Bolòs durant pocs anys, ja que aviat ocupà la Càtedra de Botànica de la Universitat Autònoma; el doctor Josep Vives Codina (1931-1993), estudiós dels briòfits i que esdevindria catedràtic de Ciències Naturals; la doctora Àngels Cardona (1940-1991), fanerogamista que també ocuparia una càtedra a la Universitat Autònoma de Barcelona. És un bon moment per indicar que el professor Bolòs va donar màxima llibertat als seus deixebles perquè es dediquessin als grups de plantes que més els interessaven: molses, fongs, líquens i, òbviament, les fanerògames, motiu principal d'estudi del savi olotí.

Entre els fanerogamistes i els geobotànics que es formaren amb Oriol de Bolòs i van romandre al seu costat, vull destacar-ne un, que n'ha estat el principal col·laborador, però a la vegada ha fet de pal de paller de tots els fanerogamistes del Departament de Botànica, alhora que durant molts anys enllestia tots els aspectes burocràtics del col·lectiu. Em refereixo al doctor Josep Vigo i Bonada. Cal assenyalar que Bolòs i Vigo són els autors de la *Flora dels Països Catalans* (1984-2001).

Alguns botànics formats sota el mestratge del doctor Oriol de Bolòs han ocupat llocs de rellevància fora de la Facultat de Biologia de la Universitat de Barcelona i han contribuït a deixar el pavelló de la botànica catalana en un lloc molt alt, pel seu rigor i per la feina feta. El doctor Oriol de Bolòs ha creat escola, i crec sincerament que aquesta escola continuarà.

El professor Oriol de Bolòs no era home de gestió, per gust no n'hauria fet mai; ara bé, en determinades circumstàncies s'hi va veure moralment obligat. Una bona prova n'és quan el doctor Antoni M. Badia i Margarit, rector de la Universitat de Barcelona, li demanà que acceptés d'ocupar el Vicerectorat de Recerca, càrrec que va exercir del gener de 1978 al juliol de 1984. Estic segura que ho va acceptar fonamentalment per amicitat, no per gust a la tasca encomanada. En efecte, aquesta tasca li restava temps per anar a l'Institut Botànic, lloc on principalment desenvolupava la seva recerca des que inicià una col·laboració científica oficial amb el Consell Superior d'Investigacions Científiques l'any 1951, del qual arribà a ser director el març de 1965, inicialment en funcions, i ho fou fins al febrer de 1984.

Moltes han estat les tesis doctorals dirigides o codirigides, molts els treballs publicats en prestigioses revistes de botànica del nostre país i de l'estranger. Una relació completa de les seves publicacions la podrem trobar en el primer número

del quart volum (en premsa) de la revista *Contributions to Science*, editada per l'IEC, en una semblança biogràfica escrita pel doctor Josep Vigo. En vull destacar, però, un article de tipus històric: «La botànica a la Universitat», capítol important de l'obra *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura* (L'Avenç, 1981). Aquesta publicació va ser realitzada durant el mandat del rector Badia i Margarit, i Bolòs hi fa una descripció acurada dels estudis i dels estudiosos de la vegetació dels Països Catalans des dels seus inicis, a l'edat mitjana a València.

Les publicacions sempre el van motivar i, així, l'any 1964 fundà *Acta Geobotanica Barcinonensia*, i l'any 1968, *Acta Phytotaxonomica Barcinonensia*. Aquestes dues revistes van extingir-se, però l'any 1978 en van originar una altra que encara perdura: *Acta Botanica Barcinonensia*. El primer número d'aquesta nova revista va publicar les dades obtingudes per un jove doctorand sobre la flora de la vall Ferrera, Joan Enric Farreny, que malauradament va morir en un accident fent escalada, sense haver acabat la tesi. Va ser tot un detall que els companys del Departament culminessin aspectes incomplets i que el treball es publicés en el primer número de la nova revista. Aquest fet, per a mi, diu molt dels professors d'aquest col·lectiu de botànics.

El doctor Oriol de Bolòs va saber mantenir la relació amb els botànics europeus iniciada per Pius Font i Quer, alhora que va crear nous lligams que han permès intercanvis interessants al llarg dels anys. A molts estudiants de les dècades dels seixanta i setanta ens era més familiar el nom de Braun-Blanquet que el de Ramón y Cajal.

Cal recordar que el departament dirigit per Oriol de Bolòs i Capdevila va ser el primer, dins la Facultat de Biologia, que va impartir classes en la llengua de Verdaguer, i va demostrar que es podia fer ensenyament universitari i recerca en català. Altres departaments van trigar força a seguir aquest exemple.

La Universitat de Barcelona valorà els seus mèrits científics i humans i el va nomenar professor emèrit fins al curs 1995-1996.

LA REIAL ACADEMIA DE CIÈNCIES I ARTS DE BARCELONA

Oriol de Bolòs va entrar a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona a proposta del doctor Pius Font i Quer, el seu mestre, i de Lluís Vives Comallonga, enginyer forestal de la Comissió de Botànica de la dita corporació, i va ser nomenat electe el 24 d'abril de 1958, a l'edat de trenta-quatre anys i sota la presidència del senyor Francesc Planell Riera. El seu ingrés va tenir lloc tres anys més tard, el 15 de juny de 1961, amb la lectura de la memòria titulada *Botànica y geografia*, que va ser contestada pel seu padrí, el doctor Font i Quer. El discurs de resposta, per cert, és força curiós perquè no s'ajusta al model seguit habitualment pels acadèmics que apadrinen un membre electe, per bé que no existeix cap model preesta-

blert. La memòria presentada pel doctor Oriol de Bolòs va tenir molt d'interès i encara avui és una obra de referència.

En el decurs de la seva vida acadèmica, va presentar i publicar sis treballs de torn, el darrer dels quals és de l'any 1996; tots són monografies de gran interès per a la botànica del nostre país. A partir d'un moment determinat, van bufar a la Reial Acadèmia, com en altres institucions, vents tolerants envers el català, i el seu treball de torn de l'any 1983 es va titular *La brolla calcífuga (Cisto-Lavanduletea) als Països Catalans*. A la bibliografia completa de l'obra de l'insigne botànic, suara esmentada, podrem trobar totes les memòries elaborades per ell i publicades per la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Tot i això, vull esmentar de manera especial la memòria llegida el desembre de 1988 i publicada el 1989, *Bio-climatologia i geografia botànica*, ja que ens manifesta que, ultra els aspectes sistemàtics, el seu interès sempre va anar associat amb la geobotànica.

La coincidència de les sessions de la Reial Acadèmia principalment amb actes de l'Institut d'Estudis Catalans i, ocasionalment, de l'Institut Botànic no li permetia de vegades assistir a les sessions ordinàries de la Reial Acadèmia i va acumular un bon nombre de faltes d'assistència; si ho dic és pel fet que aquesta dada, que alguns creuen rellevant, es troba en la nòmina del personal acadèmic i l'annuari de la corporació. En els darrers anys, aquesta llista sortosament ja ha desaparegut de les nostres nòmines.

Oriol de Bolòs va complir en tot allò que la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona li va demanar, amb l'excepció dels càrrecs directius, que molt probablement va haver de declinar més d'una vegada. Crec sincerament que és un dels científics que ha donat més prestigi a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.

A la Reial Acadèmia, després de l'ingrés del professor Oriol de Bolòs, s'hi van incorporar altres membres de la Facultat de Ciències, Secció de Naturals. El primer d'ells, per antiguitat, va ser el doctor Ramon Margalef (1957), bon company de facultat i que també retrobaria a l'Institut d'Estudis Catalans. Anteriors a Bolòs són Emilio Fernández Galiano (1927-1953), Santiago Alcobé (1947-1977) i Francisco García del Cid (1952-1965).

L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Crec que va ser la seva «segona casa», després de l'Institut Botànic, per la tasca que hi va dur a terme, per les hores que hi va dedicar i per l'estima que hi va demostrar en tot moment.

Hi va ingressar l'any 1964, quan n'era president el senyor Jordi Rubió i Balaguer, concretament el 24 de gener, justament pocs dies abans de l'ingrés d'un altre il·lustre membre amb qui va tenir lligams d'amistat i de col·laboració científic-

ca. Em refereixo al doctor Lluís Solé i Sabarís, geòleg i geògraf (30.01.1964), que va ser president de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de 1977 a 1983 i del qual enguany commemorarem el centenari de la naixença.

Tot seguit va formar part dels grups de treball (comissions) creats per fixar una terminologia científica en català; Enric Casassas, Oriol Casassas, el mateix Solé i Sabarís, Oriol Riba, Alsina i Bofill i el mateix Oriol de Bolòs, entre altres, van ser dels primers científics a dedicar-se a crear un català científic correcte en reprendre l'IEC la seva activitat, llargament silenciada. A tall d'exemple, vull recordar, entre altres publicacions, «La formació del llenguatge botànic català», que apareix en un volum dedicat a la memòria de Pompeu Fabra (1968); «Assaig sobre terminologia geogràfica dels Països Catalans», publicat en *Miscel·lània Pau Vila* (1975), i «Consideracions sobre la terminologia científica catalana i el seu ús», aparegut en el cinquantè volum del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* (1984). És un tema que sempre el va apassionar i n'era un autèntic estudiós. En moltes ocasions, la manera d'enfocar els termes no era harmoniosa amb les decisions preses per la Secció Filològica, o més ben dit, per alguns membres de la dita Secció que des de sempre han portat la batuta en el tema de la llengua. L'apassionament per la llengua ben parlada, sempre present en el seu discurs, quedava especialment de manifest, encara que d'una manera sempre correcta, en discutir amb algun entès que tenia una opinió diferent de la seva. Eren moments en què hom descobria el Bolòs enèrgic i contundent amb les seves creences. La seva contribució en la primera edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC (1995) i en la segona (2007) en l'àmbit de la botànica la va compartir principalment amb Josep Vigo.

De l'any 1989 al 1992 va ser president de la Secció de Ciències Biològiques, i durant molts anys va ser el representant de la dita Secció a la Junta de la Institució Catalana d'Història Natural, una de les filials més actives de l'Institut d'Estudis Catalans, en la qual va ocupar diferents càrrecs.

La relació del doctor Oriol de Bolòs amb la Institució Catalana d'Història Natural ha estat llarga i intensa. El trobem per primera vegada formant part de la Junta Directiva d'aquesta entitat l'any 1952 com a bibliotecari, càrrec que ocuparia fins al 1972. Justament va ser l'any 1972 que, conjuntament amb Lluís Solé i Sabarís i amb un petit grup de naturalistes, prengueren la decisió de constituir una Junta Gestora Provisional de la dita Institució; aquest fet va marcar la represa «oficial» d'aquesta societat filial, societat que havia nascut el 1899. El 6 de setembre d'aquell mateix any van tenir lloc les primeres eleccions i en va sortir el primer Consell Directiu, amb el senyor Francesc Español, entomòleg reconegut internacionalment, com a president; el doctor Oriol de Bolòs en va continuar sent bibliotecari dos anys més, el 1973 va ser-ne vocal primer i el 1974 és nomenat delegat de l'IEC a la societat filial, càrrec que ocuparia fins al 1988.

Va ser substituït per un geòleg, el doctor Oriol Riba, que va tenir aquest càrrec fins al 2000.

Durant molts anys, al Departament de Botànica de la Universitat de Barcelona hi havia la Secretaria de la Institució Catalana d'Història Natural. També s'hi feien les reunions del Consell Directiu i, als seus laboratoris, s'hi van impartir diversos seminaris universitaris; en aquella època, les sessions científiques es feien al Palau Dalmaes, seu provisional de l'Institut d'Estudis Catalans.

El professor Bolòs i els seus col·laboradors del Departament de Botànica van intervenir de manera molt important en el *Llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans: Natura, ús o abús?* (1976), sota la direcció de Ramon Folch i Guillèn i publicat per la Institució Catalana d'Història Natural i l'editorial Barcino.

Durant anys ha estat l'investigador principal del projecte ORCA, compartint-ne la responsabilitat amb Josep Vigo i col·laborant amb Xavier Font, Ramon Maria Masalles, Xavier Pons, Julià Molero, Josep Nuet, entre altres. Projectes diversos sobre la flora del Principat han estat sota la direcció i supervisió del professor Bolòs.

És considerable el nombre de treballs publicats en diverses col·leccions de l'IEC. Vull destacar els que apareixen a la revista de la Societat Catalana de Geografia, i els que trobem en el *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, als «Arxius de la Secció de Ciències» i en monografies diverses, així com la semblança que va fer de Pius Font i Quer (2001).

Si bé la majoria de treballs fan referència a la vegetació i a la geobotànica del nostre país, hi ha publicacions, ja esmentades, referents a la terminologia botànica, i també sobre directrius que l'Administració hauria de seguir per no malmetre el nostre patrimoni natural.

El mestratge del professor Oriol de Bolòs i Capdevila ha ultrapassat, amb escreix, l'àmbit de la botànica, i molt probablement per això serà sempre un referent per a molta gent.

MERCÈ DURFORT I COLL
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans
Membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona

EL DOCTOR ORIOL DE BOLÒS I L'INSTITUT BOTÀNIC DE BARCELONA

Voldria agrair, en primer lloc, a l'Institut d'Estudis Catalans i a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, l'organització d'aquest acte i l'oportunitat que m'han donat de parlar del meu mestre, Oriol de Bolòs. Quan el doctor Vigo va demanar-me de preparar una comunicació breu sobre el doctor Bolòs i l'Institut Botànic, vaig pensar que seria una tasca senzilla, ja que he passat molts anys treballant a l'Institut Botànic i col·laborant-hi. Però m'equivocava. No és gens fàcil parlar desapassionadament de les persones de les quals t'has sentit més proper o de les tasques en les quals t'has implicat molt a fons.

Moltes persones han parlat i escrit sobre el doctor Bolòs en els darrers anys. Les paraules escrites pel doctor Vigo en el que ell anomena «consideracions finals» de l'assaig biogràfic que li va dedicar l'any 1998 (Vigo i Bonada, 1998) s'ajusten tant al que m'agradaria saber dir d'Oriol de Bolòs que no puc fer altra cosa que fer-me-les meves, ja que difícilment les sabré millorar. Tanmateix, tot arriba, i faré aquesta tarda el que bonament pugui, conscient com sóc que, gràcies al doctor Bolòs, vaig aprendre moltes més coses que no pas botànica i que d'ell vaig rebre molts bons exemples que, a mesura que passen els anys, aprecio millor.

El primer record que tinc del doctor Bolòs es remunta a la meva infantesa, quan vivíem a Madrid, però la nostra relació professional s'inicià a les classes de la Facultat de Biologia. Els plans que seguíem en aquella època separaven de seguida els estudiants de biologia en tres especialitats. Jo m'havia matriculat de botànica després d'haver passat uns quants mesos al laboratori d'ecologia separant mostres en formol per al programa Benthos, l'any 1973. Des del 1975, any en què el doctor Bolòs va oferir-me una beca de l'Ajuntament de Barcelona a l'Institut Botànic, vaig tenir l'oportunitat de conèixer molt millor l'Institut i d'aprendre

de més a prop com treballava aquest botànic. L'Institut era el seu espai natural de treball, el lloc on havia reunit tot el que necessitava per desenvolupar els projectes que havia imaginat anys abans. Des del 1975 fins a l'any 2000, tinguérem una relació professional regular a l'Institut.

L'Institut Botànic ha acollit l'evolució del doctor Oriol de Bolòs, des dels seus primers passos en la recerca botànica fins molt més enllà de la seva jubilació. Sincerament, crec que no es pot entendre el conjunt de la seva obra científica sense conèixer aquesta estreta relació, en la qual tingueren un paper essencial dues persones: el seu pare, Antoni de Bolòs, i el seu mestre, Pius Font i Quer (Bolòs i Bolòs, 1968). Em permeto, doncs, de començar amb un breu resum històric.

L'Institut Botànic té el seu origen en el Departament de Botànica del Museu de Ciències Naturals. El 1940 l'Institut Botànic havia de ser considerat, gairebé en la seva totalitat, com la principal obra del doctor Pius Font i Quer. El Museu de Ciències Naturals i, consegüentment, l'Institut Botànic responien a una de les principals iniciatives culturals i científiques endegades per les administracions públiques catalanes, a les acaballes del segle XIX, i sostingudes, no sense dificultats, fins al final de la Guerra Civil. El 1934 l'Institut Botànic havia esdevingut el primer centre de recerca fundat per la Generalitat republicana i començava un camí d'internacionalització creixent, gràcies a una renovada vinculació amb la Universitat de Barcelona i a joves investigadors molt actius, contractats per Pius Font i Quer (Montserrat Martí, 1999).

Oriol de Bolòs, de molt jove, havia conegut aquell Institut Botànic del 1934, quan encara es trobava al Castell dels Tres Dragons del parc de la Ciutadella. Alguna vegada hi havia acompanyat el seu pare, Antoni de Bolòs, que aleshores s'estrenava com a conservador de l'herbari Vayreda. Als deu anys començava a llegir llibres de botànica que el seu pare li portava de l'Institut (Pairolí, 2001). Iniciada la guerra, davant de la possibilitat que els bombardeigs de Barcelona poguessin destruir els herbaris, Font Quer va decidir de traslladar totes les col·leccions de botànica de la Ciutadella a Sant Gervasi, on el risc de les bombes era més reduït (Bolòs i Bolòs, 1968).

L'acabament del conflicte va suposar una època de dura repressió de la qual gairebé ningú no es va deslliurar, i tampoc l'Institut Botànic. Font i Quer fou empresonat i Antoni de Bolòs, en una situació de complet interinatge i d'incerteses de tota mena, es trobà impellit a conservar l'obra del doctor Font, assumint de manera accidental la direcció de l'Institut (Bolòs, 1979). A ell va correspondre la feina d'endreçar i catalogar les col·leccions Salvador i regularitzar-ne la situació administrativa, així com d'organitzar un nou trasllat de l'Institut, aquesta vegada des de Sant Gervasi fins a Montjuïc, on ja hi havia el Jardí Botànic.

Aquesta situació no començà a normalitzar-se fins al 1944. Dos anys més tard, es va signar un conveni de col·laboració amb el Consell Superior d'Investigacions

Científiques (CSIC), gràcies al qual l'Institut n'esdevenia centre associat, amb la qual cosa passava a disposar d'un pressupost addicional al municipal i a tenir la possibilitat de rebre becaris i contractes. Els primers becaris que, gràcies a la signatura d'aquest conveni, va acollir l'Institut Botànic foren Pere Montserrat i, el juny del mateix 1946, Oriol de Bolòs, més jove i al qual la mobilització havia pres menys anys d'estudi. En aquesta època, s'inicia la relació professional d'Oriol de Bolòs amb l'Institut Botànic. Acabats els estudis universitaris, obtingué una beca d'investigació que li permeté realitzar una tesi de doctorat sobre la vegetació del Montseny.

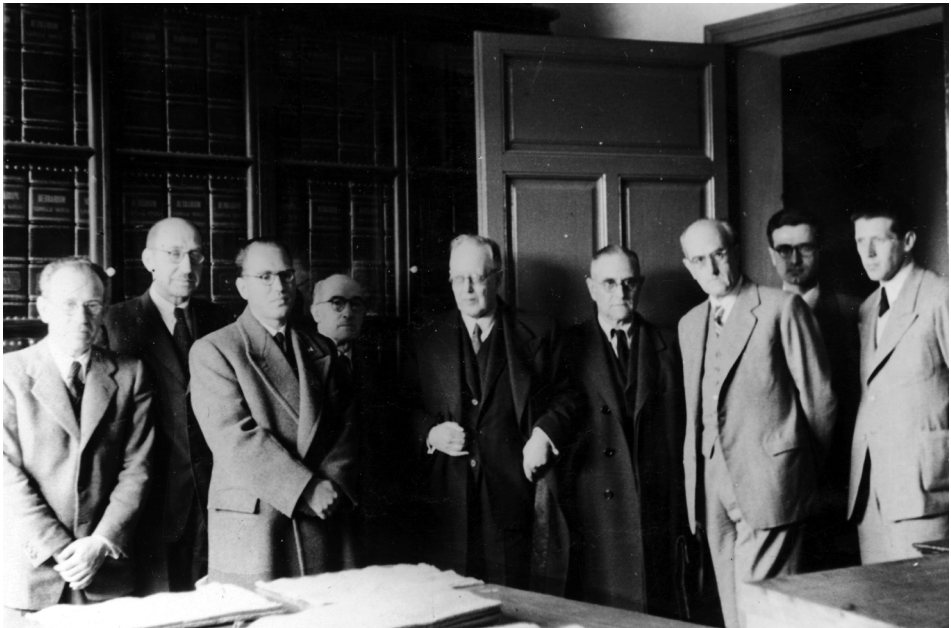
No s'ha parlat prou del paper que el CSIC va dur a terme en aquella època. El règim franquista imposava un duríssim control sobre la universitat. Calia jurar els *Principios del Movimiento* per poder exercir de professor, mentre que al CSIC hi havia un marge de llibertat científica una mica més ampli. Aquest fet va facilitar la reincorporació del doctor Font, que passà a ser *jefe de la Sección de Fanerogamia* de l'Institut Botànic, amb retribució regular, i membre d'un dels patronats en què es dividia el CSIC. Aquesta situació va permetre a Font i Quer

Montseny, 1947 (d'esquerra a dreta): Pere Montserrat, Antoni de Bolòs, Salvador Rivas Goday i Oriol de Bolòs

continuar la seva relació amb l'Institut Botànic. Mariano Taurino Losa, catedràtic de Botànica a la Facultat de Farmàcia i director (més administratiu que altra cosa, en el cas de Bolòs) de les tesis doctorals de botànica realitzades aquells anys a Barcelona, fou nomenat *jefe de la Sección de Micología*, també de l'Institut Botànic. José María Albareda, com sempre ha reconegut Bolòs, impulsava personalment des de la Secretaria General del CSIC el que quedava de l'escola catalana de botànica. Tanmateix, els grans projectes que Font havia encetat es veieren esstroncats definitivament. Però molts joves científics trobaren en Font i Quer el mestratge que la universitat d'aquells anys no els podia oferir. Font anava a l'Institut cada dissabte, participava en les excursions i les trobades científiques i resol·lia els dubtes que li presentaven els joves que s'anaven incorporant a l'estudi de les plantes.

Oriol de Bolòs, Ramon Margalef, Pere Montserrat, Josep Vives, Creu Casas, Noel Clarasó, Lluís Riudor i alguns altres assistien a les reunions mensuals que Font i Quer organitzava a l'Institut. Aquella era una època de fortes restriccions, i els botànics trobaven, en les sortides al camp organitzades per l'Institut Botànic o per la Institució Catalana d'Història Natural, espais on podien expressar-se

Institut Botànic de Barcelona, 1945 (d'esquerra a dreta): Mariano Taurino Losa, Antoni de Bolòs, Lluís Solé i Sabarís, Francesc Pardillo, Tomàs Carreras i Artau, Prudenci Seró, Pius Font i Quer, Pere Montserrat i Ramon Margalef

amb una mica més de llibertat de la que es podia gaudir en els ambients acadèmics i urbans. Com el mateix Oriol de Bolòs ha deixat escrit, les excursions botàniques d'aquells anys foren moments de treball intens, però també d'amistat, companyonia i d'una certa normalitat que estimularen activitats posteriors i permeteren el mestratge científic de Pius Font i Quer o de Josias Braun-Blanquet, entre d'altres.

Poc després d'haver llegit el doctorat, Oriol de Bolòs esdevingué col·laborador científic del CSIC a l'Institut Botànic, i el 1953, obtingué la Càtedra de Fitografia y Ecología Vegetal de la Universitat de Barcelona.

Aquests primers temps són per a Oriol de Bolòs anys d'una intensa activitat, com reflecteixen puntualment la quantitat de publicacions que veuen la llum. Al mateix temps que obté el doctorat, col·labora amb el seu pare en la redacció i la publicació d'una de les primeres monografies en què es tracta específicament la vegetació dels voltants de Barcelona, acompanyada d'un extens i modèlic catàleg florístic (Bolòs i Bolòs, 1950). Des de l'Institut, en col·laboració amb l'Estación de Estudios Pirenaicos, s'organitza la vinguda d'alguns investigadors estrangers: entre el 1947 i el 1949, Josias Braun-Blanquet visita cada any Catalunya i, en col·laboració amb Oriol de Bolòs, estudia la vall de l'Ebre. Posteriorment vindran a Barcelona Frei, Allorge, Kubiena, etc. (Bolòs, 1947).

Antoni de Bolòs inicia, des de l'Institut, la publicació de la revista *Collectanea Botanica*, on tenen acollida nombrosos treballs originals de recerca científica i en la qual el seu fill Oriol publicarà de manera regular des del començament.

El 1965 Oriol de Bolòs obtingué la plaça de conservador tècnic de l'Institut Botànic i en fou el director, en substitució del seu pare, que s'havia jubilat el 1958, fins al 1984, any que una disposició administrativa va obligar-lo a deixar la direcció d'aquest centre. De tota manera, va continuar treballant-hi tots els matins fins que, setze anys més tard, la salut no li va permetre continuar. Durant més de cinquanta anys, doncs, la seva activitat científica es realitzà, en bona part, a l'Institut Botànic de Barcelona.

Aquesta segona etapa, en què assumí tota la responsabilitat a l'Institut, coincideix amb l'inici dels treballs per a la redacció de la *Flora dels Països Catalans*. Ja sé que d'aquest projecte en parlarà avui amb molta més autoritat que jo el doctor Josep Vigo, coautor de l'obra amb el doctor Bolòs. Jo només vull parlar-ne des de la perspectiva de l'Institut i exposar el que significà la redacció de la *Flora* per a les col·leccions i el funcionament del centre.

Del doctor Bolòs, en destaco, com una de les persones que vam tenir la sort de conèixer-lo de més a prop, l'enorme capacitat de treball i, molt especialment, la capacitat per a organitzar els esforços i distribuir-se el temps. Seguia un pla de treball rigorosament pautat. Però si hi hagué un projecte que va posar a prova fins al límit les seves capacitats, aquest va ser, sens dubte, la *Flora*.

Moltes de les activitats que el doctor Bolòs feia a l'Institut requerien els mitjans de què disposava el centre. Algunes, malgrat tot, necessitaven aquests mitjans molt més que d'altres. Per a la descripció de les plantes i l'elaboració de les claus o les il·lustracions, és imprescindible accedir a un bon herbari. Per als aspectes relacionats amb la nomenclatura i la taxonomia cal, a més, accedir a una biblioteca ben dotada. Però una de les aportacions més singulars de la *Flora dels Països Catalans* són, sens dubte, els mapes de distribució que acompanyen cada espècie (Bolòs i Vigo, 1984). Són testimoni de les nombroses hores que el doctor Bolòs va destinar a l'elaboració d'aquells mapes. Per a la representació de les àrees de distribució de les espècies que es troben als Països Catalans, utilitza taques ombrejades sobre un mapa, on figuren els principals límits geofísics. Naturalment, cada àrea ombrejada és una representació qualitativa basada en alguna observació fiable per a l'autor. Això l'obligava a revisar, per a cada espècie que volia cartografiar, tota la bibliografia europea, ibèrica i nord-africana disponible. Per a l'Europa central, en molts casos, podia basar-se en els treballs precisos ja disponibles, però per a la península Ibèrica, on encara als anys setanta la principal obra de referència era el *Prodromus florae hispanicae* (Willkomm i Lange, 1861-1880), la tasca cartogràfica representava un treball ingent. En els mapes, Bolòs reflecteix tota la informació disponible, incloses moltes dades inèdites de l'herbari. Algunes citacions de plantes noves per al continent africà es van indicar per primera vegada mitjançant un punt en els mapes de la *Flora dels Països Catalans*.

Per a l'Institut, la *Flora* tingué nombroses conseqüències. La més evident va ser que tota l'activitat del centre s'organitzà de manera que facilités al doctor Bolòs l'accés als llibres que consultava amb més freqüència. A més, es va prioritzar la intercalació de nous materials a l'herbari general per tal de reduir al mínim l'esforç de la consulta i es van ordenar les adquisicions bibliogràfiques per mantenir-se al dia de les novetats que afectaven l'àmbit geogràfic o la nomenclatura de les espècies incloses. La redacció de la *Flora* va ser l'objectiu que tenia la màxima prioritat en l'activitat científica del centre i el port vers el qual es va orientar el rumb de l'Institut durant molts anys. Per a l'Institut va significar molts avantatges: avui l'herbari de l'Institut és la col·lecció de referència tant per a la nomenclatura com per a la descripció de les espècies esmentades a la *Flora*. La biblioteca disposa de les principals obres referides al nostre territori i l'Institut Botànic és conegut internacionalment, no tan sols per les seves publicacions i activitats, sinó també per la *Flora* que els doctors Bolòs i Vigo hi van realitzar. El doctor Bolòs ambicionava situar Catalunya a un nivell equivalent als països de l'Europa central, especialment Alemanya, que li servia de referència. Crec sincerament que en molts aspectes ho va aconseguir.

Aquesta activitat centrada principalment en la recerca científica no sempre va ser prou compresa des de l'Administració municipal. Recordo una anècdota que

Primer Congreso de Estudios Pirenaicos, Sant Sebastià, 1950 (d'esquerra a dreta): Lluís Solé i Sabarís, Josias Braun-Blanquet, Gabrielle Braun-Blanquet, Oriol de Bolòs i Pere Montserrat

Edifici de l'Exposició Internacional del 1929, que fou la seu de l'Institut Botànic entre el 1940 i el 2003

havia sentit al doctor Bolòs més d'una vegada. A final dels seixanta, un regidor municipal, sorprès per una observació realitzada al plenari sobre el fet que l'Institut Botànic era un centre de recerca científica, va voler comprovar per ell mateix la bondat d'aquella afirmació. Va presentar-se a l'Institut, sense avisar, exigint veure el director perquè li expliqués quin descobriment científic es feia aquell dia. Com es podia convèncer algú que mesurava la ciència a pes? La qüestió de la recerca va planar durant molt de temps i va sorgir diverses vegades, de manera que el doctor Bolòs hi va haver d'intervenir amb decisió per defensar la necessitat de la recerca científica als museus de ciències (Bolòs, 1991).

El 1986, quan feia dos anys que Oriol de Bolòs havia deixat la direcció de l'Institut, se'ns va presentar un repte important. L'adjudicació dels Jocs Olímpics a Barcelona suposava construir nous accessos de comunicació entre l'Estadi Olímpic i la ciutat. El jardí era al bell mig i, naturalment, en va quedar afectat. Emprenguérem, aleshores, un llarg camí que va concloure amb la construcció del nou Jardí Botànic i del nou edifici per a l'Institut. Totes les institucions que hi havien participat històricament van contribuir a la solució final. Així, l'Institut ha passat de ser un centre adscrit a centre mixt del CSIC i l'Ajuntament de Barcelona, i la nostra ciutat ha pogut, finalment, construir un jardí botànic ben equipat. En tot aquest llarg procés vam comptar amb el consell prudent del doctor Bolòs, el qual sempre va atendre totes les nostres consultes, va escoltar amb paciència les nostres inquietuds i va fer-nos costat fins on va poder (Montserrat i Bolòs, 1989).

Sabent-se hereus de la millor tradició científica catalana, concretada en el camp de la botànica, Antoni i Oriol de Bolòs van esforçar-se per administrar l'herència rebuda amb una dignitat extrema i permetre'ns, als que hem vingut darrere, poder-la emprar i ampliar-la fins on ens ha estat possible. Els temps de penúries que els va tocar de viure no van permetre d'emprendre les obres que haurien calgut per construir nous edificis que garantissin la conservació i la plena utilització de col·leccions tan valuoses. La fi de la dictadura, però, va portar noves esperances. Oriol de Bolòs creia sincerament que la restauració de la Generalitat portaria noves oportunitats i restabliria la situació que havien tingut els museus de ciències naturals d'abans de la guerra. En parlàvem sovint, però els anys passaven i les penúries que ens imposava el petit edifici que ocupava l'Institut Botànic a Montjuïc semblaven no tenir fi. Els corcs continuaven menjant-se els plecs i deixant-se caure, com gotes de pluja seca, sobre les taules de treball. De tant en tant les goteres ens negaven alguna sala. Sovint ens trobàvem davant de problemes la solució dels quals era lluny de les nostres possibilitats. I totes les demandes d'ampliació de recursos topaven amb la mateixa resposta: «Prou n'hi ha amb l'esforç que l'Ajuntament hi dedica, ja que la recerca no és competència municipal». I d'aquest esforç municipal, si mai me n'he queixat per insuficient, no he estat prou just. Gràcies al suport continuat de l'Ajuntament de Barcelona i a l'esforç, en

temps difícils, de persones com Antoni i Oriol de Bolòs, avui podem sentir-nos hereus dels museus de ciències naturals que amb tanta empenta i ambició endegaren els nostres avis, en el tombant del segle XIX al XX. Podran els nostres fills dir el mateix de nosaltres?

Dono les gràcies al meu pare, Pere Montserrat Recoder, per les imatges, els consells i les informacions que m'han permès precisar alguns aspectes històrics d'aquesta comunicació. Les fotografies 2 i 3 són de Pere Montserrat i les restants, atribuïdes a Francesc Masclans i Girvés, de l'arxiu de l'Institut Botànic de Barcelona.

JOSEP M. MONTSERRAT
Director del Jardí Botànic de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- BOLÒS, A. de (1947). «Notas informativas». *Collectanea Botanica* [Barcelona], vol. 1, núm. 3, p. 1-2.
- BOLÒS, A. de; BOLÒS, O. de (1950). *Vegetación de las comarcas barcelonesas*. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos.
- (1968). «Biografía de P. Font Quer». *Collectanea Botanica* [Barcelona], vol. 7, núm. 1, p. 3-45.
- BOLÒS, O. de (1979). «Antoni de Bolòs i Vayreda (Olot, 17 gener 1889 - Barcelona, 17 desembre 1975)». *Collectanea Botanica* [Barcelona], vol. 11, núm. 1, p. 5-23.
- (1991). «La recerca als museus de ciències naturals». *Vitrina* [Olot], núm. 6, p. 61-64.
- BOLÒS, O. de; VIGO, J. (1984). *Flora dels Països Catalans*. Barcelona: Barcino. 736 p.
- MONTSERRAT MARTÍ, J. M. (1999). «El Instituto Botánico de Barcelona». A: КОПЫС-ТИАНСКИЙ, С. [ed.]. *El Jardí. Exposició: Dobles vides*. Barcelona: Institut de Cultura de Barcelona, p. 5-17.
- MONTSERRAT, J. M.; BOLÒS, O. (1989). *El nou Jardí Botànic de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. 32 p.
- PAIROLÍ, M. (2001). *Oriol de Bolòs: una vida dedicada a l'estudi de la botànica*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca. 125 p. (Biografies de la Fundació Catalana per a la Recerca; 9)
- VIGO I BONADA, J. (1998). «Oriol de Bolòs i Capdevila, fitogeògraf, fitocendòleg, botànic». *Acta Botanica Barcinonensia*, vol. 45: *Doctor Oriol de Bolòs*, p. 7-27.
- WILLKOMM, M.; LANGE, J. (1861-1880). *Prodromus florae hispanicae*. Stuttgart: Schweizerbart.

ORIOI DE BOLÒS I LA *FLORA DELS PAÏSOS CATALANS*

Tothom deurà estar d'acord amb mi si afirmo que l'estudi de la flora dels territoris de llengua i cultura catalanes és una de les tasques més importants que va desenvolupar Oriol de Bolòs, i que la *Flora dels Països Catalans* en quatre volums (Bolòs i Vigo, 1984-2001) és una de les obres més importants que ha llegat a la posteritat.

PRECEDENTS

La síntesi florística bolosiana no va pas néixer, evidentment, del no-res, sinó que va ser en certa manera la culminació d'uns estudis botànics que tenen com a precedent més clar l'esplet d'obres florístiques d'una certa volada que van anar apareixent des de final del segle XIX. Entre les més antigues escau d'esmentar les de Costa (1877), Gautier (1898) i Barceló (1878-1881), per als Països Catalans, i les més generals de Willkomm i Lange (1861-1880), per a l'Espanya peninsular, i de Coste (1901-1906), per a França i Còrsega. Sensiblement posteriors són la flora de Knoche (1921-1923), sobre les illes Balears, i la *Flora de Catalunya* de Cadevall (1913-1937), i encara més properes, la francesa de Fournier (1961) i l'europea de Tutin i altres (1964-1980). Aquestes obres constitueixen l'entramat i el camí que, d'una manera o altra, porten fins a la *Flora dels Països Catalans*.

L'obra de Bolòs enllaça més especialment amb la de Cadevall i amb els projectes, lamentablement estroncats, de Pius Font i Quer, el prestigiós botànic català que podem considerar deixeble d'aquell.

Pel que fa als mapes de distribució que figuren en aquella *Flora*, tenen precedents llunyans en els assajos fets per Font Quer i pel mateix Bolòs entre els anys

1950 i 1960 i en la col·laboració d'aquest darrer en l'obra corològica de Hermann Meusel. Tenen, també, connexions més properes amb la cartografia de les espècies que es va iniciar des de la Universitat de Barcelona, prenent com a referència de primer el reticle de la projecció de Lambert i després, per mor d'adaptar-se al sistema comunament emprat en altres països europeus, la quadrícula UTM de 10 quilòmetres de costat. D'aquest projecte va sorgir més tard, dins l'Institut d'Estudis Catalans, el programa ORCA (Organització per a la Cartografia de les Plantes Vasculares als Països Catalans), que, a banda d'un volum introductor (Bolòs, 1985) i un primer recull aïllat l'any 1987, ha anat publicant regularment, des del 1991, l'*Atlas corològic de la flora vascular dels Països Catalans*.

ELS PROJECTES DE FONT I QUER

La implicació de Font i Quer en síntesis florístiques va iniciar-se l'any 1932, en assumir, per encàrrec de l'IEC, la revisió i la publicació dels tres darrers volums de la *Flora de Catalunya* de Cadevall, que durant la dictadura de Primo de Rivera havien quedat congelats. Parlant d'aquesta *Flora*, permeteu-me que torni a cridar l'atenció sobre una interpretació dels fets un xic confusa que s'ha anat perpetuant indefinidament. En el sisè volum de la dita *Flora*, editada l'any 1937, hi ha sengles notes de Font i Quer que asseveren que Cadevall no havia deixat cap manuscrit corresponent ni a les gimnospermes ni a les criptògames vasculares i que els textos editats havien estat confegits, respectivament, per ell mateix i per Werner Rothmaler. En canvi, Cadevall deia abans de morir que havia deixat enllestida tota l'obra, cosa que el mateix Font corroborava en escriure, l'any 1934, una necrològica del seu mestre. De les gimnospermes, no en tinc altra notícia. Ara, de les criptògames vasculares, sí que sé que Cadevall ja n'havia publicat, l'any 1919, una monografia, en castellà, esmentada precisament en aquella necrològica, en què indicava «que servirà de complemento y remate de la citada obra» (la seva *Flora*). Comparats els textos corresponents de la monografia i del sisè volum, en general no són gaire coincidents, o no pas més que entre ells i la *Flore* de Coste, llevat d'alguns paràgrafs, com és ara el de la distribució de *Cystopteris montana*, que la situa exactament en les mateixes localitats en el mateix ordre. Tenia a les mans Rothmaler la publicació de Cadevall quan redactava el text de les criptògames vasculares? Com és que Font l'any 1934 esmenta aquella monografia i l'any 1935 encomana els pteridòfits a Rothmaler, aduint que no existia cap text (manuscrit) cadevallà?

Diversos biògrafs (Font i Civit, 1988; Artís i Camarasa, 1995; Bolòs, 2000) assenyalen que Font i Quer havia concebut, en els anys trenta, de realitzar, possiblement en col·laboració amb René Maire, una mena de «flora occidental», pariona de la *Flora Orientalis* de Boissier, que havia d'abraçar, si més no, les terres

ibèriques i marroquines, les Balears i la Macaronèsia. La Guerra Civil espanyola devia estroncar definitivament aquest projecte.

Com tothom sap, la vida i l'activitat de Font i Quer van ser dràsticament trasbalsades pel nou règim franquista, que el va acusar d'auxili a la rebel·lió i el va condemnar a vuit anys de presó. Deixat en llibertat condicional el 1941, l'any 1946 el Consell Superior d'Investigacions Científiques el va reintegrar, més simbòlicament que efectivament, a l'Institut Botànic de Barcelona com a encarregat d'una no nada *Flora hispànica*. Però ja abans, cap a l'any 1944, Font i Quer projectà, sota els auspicis o l'encàrrec de l'IEC (i potser amb el suport del seu amic, el realitzador cinematogràfic Delmir de Caralt), una flora dels Països Catalans que, pel que preveia, li ocuparia un mínim de dotze anys. Al cap de quatre anys, sembla que havia redactat tres gèneres (Font i Civit, 1988), però solament va ser publicat un fascicle dedicat al gènere *Scabiosa* (Font i Quer, 1950). Ensenms que aquesta flora extensa, Font s'havia també proposat de publicar un compendi de la flora de Catalunya que havia de sintetitzar i posar al dia la *Flora* de Cadevall. Aquest manual va ser anunciat juntament amb el fascicle esmentat, però no va veure mai la llum. De totes maneres, en començar, Bolòs i jo, a elaborar la *Flora* en quatre volums, existia a l'Institut Botànic un text mecanografiat d'aquell compendi que incloïa unes quantes famílies (entre les quals, per exemple, les cariofil·làcies). Jo mateix el vaig utilitzar com a material de partida per a redactar algunes famílies de la flora dels Països Catalans.

LA GESTACIÓ I LES PRIMERES PASSES DE L'OBRA

Mort Font i Quer l'any 1964, sembla que l'IEC no es va veure amb cor de prosseguir una obra tan extensa com la projectada inicialment, malgrat l'interès que hi podien tenir alguns dels seus dirigents, com ara Josep Alsina i Bofill, llavors president de l'Institut, o Antoni Esteve i Subirana, president de la Secció de Ciències.

El mateix any, no sé per quina raó ni per quins camins, les edicions Ariel, llavors en mans de personatges tan coneguts com Antoni Argullós, Josep Calsamiglia i Joan Reventós, es van prestar a publicar una flora que continués els projectes de Font. Inicialment havien pensat, van dir, en una flora d'Espanya o de la península Ibèrica, que hauria d'estar llesta en un breu termini. Ni al doctor Bolòs ni a mi, que ja m'havia demanat de col·laborar-hi, no ens semblava fàcil d'elaborar en poc temps un text prou rigorós i complet sobre un territori que no disposava d'estudis florístics recents prou aprofundits. En canvi, com jo mateix vaig insinuar, realitzar una síntesi de la flora dels Països Catalans semblava en aquell moment força més factible. L'editorial s'hi va avenir, i al final del 1964 ja teníem un contracte per a realitzar una obra d'un miler de pàgines, en un o dos volums, que hauria d'estar

llestia al cap de dos anys. Per tal d'accelerar-ne la redacció, es va convenir que jo seria remunerat per dedicar-hi uns quants matins a la setmana. S'establia que el llibre inclogués una il·lustració per espècie i, si semblava adient, dibuixos de detall i algunes làmines en color. La denominació adjectiva del territori abraçat va oscil·lar entre (Països) Catalàunics, Catalònics i, finalment, Catalans, seguint la nomenclatura que havia rellançat el valencià Joan Fuster. S'esmentaven com a possibles col·laboradors els pocs fanerogamistes barcelonins que eren actius en aquell moment (Antoni de Bolòs, Francesc Masclans i Josep Vives).

Iniciada la tasca, aviat es va veure que el projecte primigeni havia derivat decididament —ara hem de dir sortosament— cap a una flora extensa i detallada, amb l'afegit de mapes de distribució, és a dir, cap a l'obra que Oriol de Bolòs tenia *in mente* i que li devia resultar gairebé indefugible.

Constatada la situació, Ariel va desfer el compromís i vam entrar en un període d'incertesa teòrica, sense, però, que l'obra deixés d'avançar pel camí que havia emprès i que tenia, m'atreviria a dir, predestinat. Ja he comentat, altres vegades, que entre els factors que expliquen la gran feinada feta per Oriol de Bolòs figuren la seva tenacitat i la seva indefallent perseverança.

Va passar una llarga temporada d'inseguretat; i finalment, gràcies als bons oficis de Joan Triadú i havent parlat directament amb Lluís Carulla, cap de la Fundació Jaume I, aquesta institució va assumir el projecte, amb la implicació, òbviament, de l'editorial Barcino, dirigida llavors per Josep M. de Casacuberta i, més tard, per Andreu Morta. L'any 1978 es va signar el contracte definitiu i es van concretar les característiques de l'obra tal com ara la coneixem.

En aquell moment, els dos primers volums de la *Flora* eren ja força avançats. Malgrat el meu justificat escepticisme, es va calcular que aquests volums sortirien l'any 1980 i que els altres dos quedarien enllestits l'any 1982. Val a dir que el convenciment i el coratge amb què Bolòs empenia les tasques solien impedir-li de veure clar l'esforç i el temps que exigirien. Talment com fent observacions i aixecant inventaris al camp no era conscient del temps que passava i acabàvem arribant a lloc a misses dites, ja es veia venir que aquella obra ens faria embrancar per camins més costeruts i molt més dilatats del que ell preveia. Els anys de publicació dels quatre volums de la *Flora* són, en aquest respecte, ben eloqüents.

No cal dir que per a la realització de l'obra van ser essencials les fonts d'informació (principalment herbaris i bibliografia) aplegades en l'Institut Botànic de Barcelona, que va ser el centre d'operacions del projecte.

EL DESENVOLUPAMENT DE LA FLORA (I DE LA *FLORA MANUAL*)

Com he dit altres vegades, la *Flora dels Països Catalans* —la «Flora grossa», per entendre'ns— és bàsicament obra d'Oriol de Bolòs, en el sentit que reflecteix fi-

delment la concepció que en tenia i recull els criteris per ell establerts. La meva comesa va ser la de construir un canemàs primordial, recollir informació bibliogràfica, fer les comprovacions d'herbari més necessàries i, evidentment, aportar-hi alguna experiència personal. Sobre aquest material de partida, ell modificava, completava, ampliava i fixava la versió que considerava definitiva, tot i que aquest procés va desdibuixar-se un xic, com més endavant comentaré, a partir de la meitat del quart volum. En la mecanografia del text original, van treballar-hi sobretot Francesc Masclans i Josep Bou. La preparació i la revisió de l'edició eren assumides pel doctor Bolòs i per mi mateix, bé que les del darrer volum van recaure bàsicament sobre mi.

En aquest punt, em cal introduir alguns comentaris sobre la *Flora manual dels Països Catalans*, familiarment designada com a «Flora petita» o «Floreta» (anàlogament com els britànics parlen de l'*Stace* i el *Baby Stace* per referir-se a les obres florístiques d'aquest botànic anglès). Aquesta obra és, evidentment, una simplificació i una adaptació de la *Flora* grossa. Els seus inicis i la seva elaboració van ser també una mica accidentats i els terminis no se'n van calcular tampoc amb gaire precisió, però en conjunt tant la programació com l'elaboració van resultar prou endreçades. L'edició va ser assumida en principi (l'any 1984) per Ketres Editora, dirigida llavors per Jordi Sànchez i Josep M. Panareda, però a partir del 1989 va fer-se'n càrrec, gràcies a les gestions de Ramon Pascual, l'editorial Pòrtic.

Quan es va decidir d'emprendre aquest manual, els dos primers volums de la *Flora* que li servia de base eren ja publicats i el tercer estava només mig fet. Per no endarrerir la feina, el doctor Bolòs va fer-se càrrec de completar ell sol el volum tercer de la *Flora* grossa (que comprèn totes les simpètales) i jo vaig acceptar de fer una versió simplificada de les monocotiledònies, directament per a la *Flora manual*. Ramon M. Masalles i Josep M. Ninot van confegir tota la part corresponent a les dicotiledònies. A partir d'aquella versió de les monocotiledònies, el doctor Bolòs, que ja n'havia fet prèviament una revisió, va elaborar més tard el text ampliat del quart volum de la *Flora* grossa. Durant aquest procés, va començar a trobar-se afectat per la malaltia que finalment el va fer sucumbir. A penes se n'adonava ningú, però ell ho devia saber i ho devia assumir. Ho dic perquè, a partir de la meitat d'aquell volum, no insistia gaire a revisar els materials originals i tendia, en contra de la seva habitud, a refiar-se més de mi que d'ell mateix. Tot i que anés perdent la lucidesa de què sempre va gaudir, em penso que era conscient del que passava i per això devia actuar de manera, diguéssim, tan conseqüent. No vaig saber adonar-me'n fins que la seva malaltia va resultar ben manifesta.

Capítol un xic a part són els mapes de distribució dels tàxons. A la *Flora* són tractats com una obra dintre d'una altra i s'hi esmenta la col·laboració de Ramon Folch, el qual havia tingut precedentment un paper actiu en les feines de cartografia de les plantes vasculars dels Països Catalans. Per al territori catalànic, els

materials primordials elaborats per mi ja recollien les citacions geogràfiques, essencialment les publicades, que servien per a elaborar els mapes; però també van treballar, durant molt poc temps, en l'aplec de dades corològiques el mateix Ramon Folch i Xavier Llimona. Pel que fa als mapes d'Europa i les terres mediterrànies properes, es pot dir que són obra quasi exclusiva del doctor Bolòs. Els dissenys originals eren passats en net per Josep Nuet, el qual de vegades hi feia millores o hi introduïa algunes noves dades.

Els dibuixos de plantes que no figuraven en la *Flore* de Coste van ser fets, pacientment i meticulosament, per Margarida Masclans, que, d'altra banda, va realitzar les figures de detall que il·lustren la *Flora manual*.

En la correcció lingüística dels textos van intervenir sobretot Roser Latorre i Jordi Alberich, i el vocabulari va ser revisat pels experts Karl Bauch (català-alemany) i Anthony Bonner (català-anglès).

ELS CRITERIS ADOPTATS I ELS RESULTATS OBTINGUTS

Des de bon començament havia quedat ben establert que per a la realització de la *Flora* se seguïen les pautes que comento tot seguit.

Començant pel sistema taxonòmic emprat, si a la *Flora* grossa no se'n fa referència, sí que se'n diu alguna cosa en la introducció de la *Flora manual*, quan ja se n'havien sentit algunes crítiques. La major part d'obres semblants aplicaven llavors un criteri restrictiu quant a la sistemàtica dels tàxons, distingint nombroses unitats de nivell específic i evitant d'utilitzar les categories de subespècie i varietat. La *Flora dels Països Catalans*, per contra, va adoptar un criteri sintètic, establint unitats específiques àmplies, subdividides sovint en subespècies i altres tàxons subordinats. Alguns botànics van opinar que aquesta manera de procedir era massa simplista. Segons el meu parer, allò que resulta simple és atribuir, per norma, una categoria específica a tots els tàxons poc o molt destriables. Atès que l'evolució biològica sol ser un procés continu i que, en conseqüència, la diferenciació dels grups taxonòmics elementals sol fer-se seguint un procés gradual, hi ha d'haver forçosament diversos nivells de separació entre aquells. Considerar que hi ha una gradació en les distàncies entre tàxons i distingir, per tant, espècies complexes i, dintre seu, tàxons menys diferenciats és voler afinar més per tal de reflectir la marxa de l'evolució. Que sigui difícil d'aconseguir-ho no treu que no es pugui intentar. Tampoc les separacions entre gèneres i famílies no són sempre fàcils ni ben fonamentades, i els taxonomistes bé que hi apliquen els criteris que els semblen més lògics, amb resultats de vegades força dissemblants, per cert. D'una manera o altra, la *Flora* delimita amb detall els grups taxonòmics més ben definits. Que apliqui la categoria de subespècie a allò que d'altres consideren espècie no és pas essencial. Val a dir que aquest és el criteri que s'ha seguit també en la *Flora* petita,

tot i que en la tercera edició (2005) els grups generalment apomíctics, freqüents sobretot en els gèneres *Alchemilla* i *Limonium*, han estat tractats com a espècies collectives amb microespècies al seu dedins.

El doctor Bolòs tenia ben decidit que les claus de determinació havien de ser contínues i intercalades amb les descripcions dels tàxons a què conduïen. Alguns lectors han dit que ho troben poc pràctic. I també els impressors solien preguntar per què allò que ells denominaven els «títols» (és a dir, els noms dels tàxons) es trobaven al final del text que hi feia referència i no al començament. Però no em negareu que aquesta disposició té també els seus avantatges; només cal deixar de banda rutines i prejudicis i deixar-s'hi portar. Moltes de les claus que jo lliurava al doctor Bolòs, més aviat condensades, eren revisades a consciència per ell i, si calia, remodelades fins que li semblava que incloïen totes les possibilitats i totes les excepcions perquè l'usuari, per poc perspicaç o per indecís que fos, arribés a un resultat segur. Això té l'inconvenient, és clar, que si aquest acaba perdent-s'hi, li costa déu i ajut de tornar-se a orientar, bé que sempre té el recurs de començar de cap i de nou. Un cas a part és la clau general de famílies, en la qual va col·laborar Ramon M. Masalles.

Les descripcions de les plantes no són exhaustives, però afegint-hi els caràcters que s'han anat especificant en les claus al llarg de la determinació, recullen els trets més sobresortints del tàxon implicat. Aquest és un procediment utilitzat en moltes altres obres florístiques. L'inconvenient que té és que si hom llegeix directament la descripció d'un tàxon, obviant les claus, no hi troba els caràcters indicats anteriorment fora d'aquella. També hi ha el risc que, havent-se esmerçat a aplegar, combinant claus i descripció, els caràcters més discriminants d'una planta, al final no quedi especificat algun altre tret important, com pot ser el color de les flors. Em penso que a la *Flora dels Països Catalans* això passa ben clares vegades.

Les mesures especificades en cada descripció i les dades complementàries de forma vital (alçària i període de floració) van ser recollides directament o comprovades fins on era possible.

A sota de la descripció de cada tàxon figuren les dades ecològiques més bàsiques: ambients, substrats i zones fitogeogràfiques on es fa la planta, com també els sintàxons a què va lligada. Segons el meu parer, aquesta és, tal com Bolòs pretenia, una de les aportacions més notables de l'obra. Així ho han reconegut molts geobotànics del país i de fora. Cal lamentar que altres síntesis florístiques semblants, enfocades sobretot vers la taxonomia i la nomenclatura, tractin només secundàriament aquesta informació.

Pel que fa a la distribució de les plantes dins els Països Catalans, les dades especificades per territoris fisiogràfics i per comarques, o per illes en el cas de les Balears, com també les indicacions del grau de freqüència, resulten força més precises que en les flors generals precedents o coetànies.

Quant a la nomenclatura dels tàxons, faré notar —i ja ho havia fet en una altra ocasió— que la tipografia dels noms científics dóna més informació del que pugui semblar a primer cop d'ull. Com és de consuetud, el nom adoptat com a preferent és escrit en negreta i els sinònims, en itàlica. Però entre aquests darrers, es distingeixen noms correctes alternatius i, per tant, utilitzables, escrits fora de parèntesis, i noms incorrectes, enclosos entre parèntesis. Per exemple, l'apartat nomenclatural, tal com està, dóna opció a emprar indistintament *Anemone hepatica* L o *Hepatica nobilis* Schreber (però no *Hepatica triloba* Chaix); semblantment, *Scirpus cernuus* Vahl o *Isolepis cernua* (Vahl) Roem. & Schult. (però no *Scirpus savii* Seb. et Maur.). Crec que molts usuaris no s'han fixat prou en aquesta manera d'especificar els sinònims d'un tàxon.

Els noms catalans de les plantes corresponen, sempre que és possible, a la denominació popular (*dauradella, búgula, lliri de mar...*); però si no consta cap nom vulgar, se'n proposa un de nou, obtingut per calc del nom científic (*valerianella, saxífraga aquàtica, lúzula campestre...*) o bé per via pseudopopular (*guixó tuberós, lligabosc etrusc, abellera fosca...*), en aquest darrer cas acoblant un nom popular amb la traducció d'un epítet científic. No és rar que el nom proposat sigui escollit per tal d'evitar confusions (*brúcol* i no pas *coscoll*, per no trepitjar un sinònim de *garric*; *calabruixa* i no pas *all de bruixa*, per evitar tota confusió amb els veritables *alls*) o per acostar-lo decididament a la classificació científica (*esteperola* i no pas *romer mascle, moixera de pastor* i no pas *maçanera borda, pollancre d'Elx* i no pas *om blanc*). En general, cada tàxon porta un sol nom, adoptant la proposta bolosiana que cada planta hauria de tenir una denominació literària única o preferent.

Els dibuixos de plantes són en gran part els que figuraven en la *Flore* de Coste i que van ser reproduïts també en la de Cadevall. Si aquestes il·lustracions ja eren, com algú ha afirmat, antiquades el 1937, reproduir-les en la nova *Flora* hauria estat un anacronisme flagrant. Jo opino, en canvi, que aquests dibuixos, a banda de ser força acurats, expliquen prou bé unes plantes que d'ençà de l'inici del segle xx ben poc deuen haver evolucionat, a part del fet que tornar-los a utilitzar suposava un gran estalvi de temps i de diners. Els tàxons inexistents, o no il·lustrats, en la flora de Coste (cap a un 15% mal calculat) van ser dibuixats, com he dit més amunt, per Margarida Masclans, seguint poc o molt la pauta i l'estil dels altres perquè no desentonessin gaire. Estan identificats amb una lletra ema situada a la part de baix del dibuix.

Els mapes de distribució dels tàxons, un per als Països Catalans i un per a Europa i les terres meridionals properes, és una altra de les grans aportacions de l'obra. En el «Prefaci a l'Atlas corològic» que encapçala el primer volum es remarca que tots aquests mapes són una primera aproximació perfectible i que, sobretot els d'Europa i les terres veïnes, no pretenen ser gaire exactes. Els dels Països Catalans estan basats en les nombroses dades recollides de catàlegs, monografies i no-

tes esparses, de manera que en el moment de fer-los reflectien bé allò que se sabia del tàxon. Els mapes generals també fan servir dades més o menys nombroses i contrastades, provinents de fonts diverses; però sense l'experiència i els coneixements de geobotànica que el doctor Bolòs tenia no haurien resultat pas tan correctes. Alguns botànics espanyols no conceben que amb unes bases d'informació més aviat escasses i poc precises (segurament no tant com ells creuen) es poguessin dissenyar unes àrees ibèriques dels tàxons tan acurades, i més d'un cop m'han pregat que els revelés quines eren les fonts secretes utilitzades per Bolòs per a dreçar-los. Assenyalaré que molts autors europeus encara ara consideren ben útils aquests mapes, com ho prova que hagin servit de material de referència per a l'atles de la flora de les illes Britàniques.

Cal afegir que l'obra conté una interessant «Introducció geogràfica i geobotànica» que fa un resum de la fisiografia, el clima, el substrat, els sòls, la geografia humana i la fitogeografia dels Països Catalans; aquesta darrera és acompanyada d'una «Sinopsi de les comunitats vegetals». També inclou una breu «Història de la florística de les plantes vasculares als Països Catalans».

Finalment, faré notar que la *Flora* grossa té en compte, intencionalment, totes les informacions publicades, tant les antigues com les més recents, però que només inclou dins el text principal les ben contrastades o molt versemblants. Les dades poc segures i les propostes no acceptades de manera general hi apareixen, si és el cas, en forma de notes o de comentaris addicionals, o bé amb indicacions de dubte o de provisionalitat. Pel que fa a la *Flora manual*, que per principi no entra en gaires detalls ni sol fer ús d'anotacions complementàries, les edicions successives han anat incorporant solament les dades més consistents i introduint-hi les modificacions més inqüestionables; en cas de dubte o d'inseguretat, s'ha optat sempre per deixar les coses tal com estaven fins llavors. Aquesta manera de procedir tan prudent o, si voleu, tan conservadora pot menar a ometre o menystenir dades valuoses, però també evita de pecar per manca de rigor científic o, simplement, de caure en l'esnobisme.

A MODE DE CONCLUSIÓ

L'aportació d'Oriol de Bolòs a la botànica a través de la *Flora dels Països Catalans* ha estat considerable. Hi va dedicar una quantitat ingent d'esforços i hi va treballar durant pràcticament quaranta anys, sense ajut de cap institució, si deixem de banda la seva condició de director de l'Institut Botànic de Barcelona, que li permeté, certament, de treballar amb prou recursos i amb relativa comoditat. Les despeses d'edició de l'obra no van rebre tampoc cap ajuda institucional; sortosament, van ser assumides sense reserves per la Fundació Carulla i, més secundàriament, per alguna altra editorial.

El resultat ha estat, crec jo, molt valuós, tot i que no sóc pas el més indicat per a afirmar-ho. S'ha dit de vegades que aquesta obra és una de les darreres grans síntesis florístiques fetes amb els criteris de la sistemàtica clàssica, i deu ser una mica veritat. També s'ha fet notar que el temps l'ha anat deixant desfasada ja des del moment de la seva publicació. Oh, i tant! Tots els productes contingents, inclosos nosaltres mateixos, així que neixen comencen de morir. Ara, em penso que no m'equivoco si afirmo que la *Flora dels Països Catalans*, amb les virtuts i els defectes que pugui tenir, ha esdevingut una fita inestimable en la revisió i la síntesi dels coneixements naturalístics dels nostres països, i que deurà ser una obra de referència encara durant molts anys més. Hem d'agrair al botànic Oriol de Bolòs que l'hagi fet possible.

JOSEP VIGO

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

BIBLIOGRAFIA

- ARTÍS, M.; CAMARASA, J. M. (1995). «Pius Font i Quer: La maduresa de la botànica catalana». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [dir.]. *Ciència i tècnica als Països Catalans: Una aproximació biogràfica*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca.
- BARCELÓ, F. (1878-1881). *Flora de las islas Baleares*. Palma de Mallorca: Gelabert.
- BOISSIER, E. (1867-1884, suplement 1888) *Flora Orientalis*. Ginebra; Basilea; Lió.
- BOLÒS, O. de (1985). *Corologia de la flora dels Països Catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció de Ciències.
- (2000). *Pius Font i Quer: Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció de Ciències Biològiques.
- BOLÒS, O. de; VIGO, J. (1984-2001). *Flora dels Països Catalans*. Vol. 1-4. Barcelona: Barcino.
- BOLÒS, O. de; VIGO, J.; MASALLES, R. M.; NINOT, J. M. (1990). *Flora manual dels Països Catalans*. Barcelona: Pòrtic.
- (1993). *Flora manual dels Països Catalans*. 2a ed. Barcelona: Pòrtic.
- (2005). *Flora manual dels Països Catalans*. 3a ed. Barcelona: Pòrtic.
- CADEVALL I DIARS, J. (1913-1937). *Flora de Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [Amb la col·laboració d'À. Sallent, P. Font i Quer i W. Rothmaler]
- (1919). «Monografia de las criptógamas vasculares catalanas». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona* [Barcelona], vol. 15, núm. 7, p. 1 (221)-32(250).
- COSTA, A. C. (1877). *Introducción a la flora de Cataluña y catálogo razonado de las plantas observadas en esta región*. 2a ed. i suplement. Barcelona: Imprenta Barcelonesa.
- COSTE, H. (1901-1906). *Flore descriptive et illustrée de la France, de la Corse et des contrées limitrophes*. París: Librairie des Sciences Naturelles Paul Klincksieck.
- FONT I CIVIT, E. (1988). «El doctor Font Quer, botànic lleidatà». A: CAMARASA, J. M. [ed.]. *Miscel·lània homenatge al Dr. Pius Font i Quer*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- FONT I QUER, P. (1934). «Necrologia de Joan Cadevall i Diars». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona* [Barcelona], vol. 23, núm. 18, p. 361-380.

- FONT I QUER, P. (1950). *Flora catalana: Descripció de les plantes que es fan a les terres catalanes i països limítrofs*. Scabiosa L. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- FOURNIER, P. (1961). *Les quatre flores de la France*. París: Lechevalier.
- GAUTIER, G. (1898). *Catalogue raisonné de la flore des Pyrénées Orientales*. Perpinyà: Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales.
- KNOCHE, H. (1921-1923). *Flora balearica: Étude phytogéographique sur les Îles Baléares*. 4 vol. Montpellier: Impr. Roumégous et Déhan. [Reed. per Otto Koeltz, Koenigstein, 1974]
- MEUSEL, H.; JÄGER, E.; WEINERT, E. (1965). *Vergleichende Chorologie der zentral-europäischen Flora*. Jena: Fischer.
- WILLKOMM, M.; LANGE, J. (1861-1880). *Prodromus florum hispanicae*. Stuttgart: Schweizerbart.
- TUTIN, T. G.; HEYWOOD, V. H.; BURGESS, N. A.; MOORE, D. M.; VALENTINE, D. H.; WALTERS, S. M.; WEBB, D. A. [ed.]. (1964-1980). *Flora europaea*. 5 vol. Cambridge: Cambridge University Press.

ORIOI DE BOLÒS I LA FITOCENOLOGIA

D'entre tots els camps en què Oriol de Bolòs ha desenvolupat la seva activitat botànica, el de la fitocenologia és, al meu entendre, el més característic i el més important, tot i la transcendència innegable dels seus treballs fitogeogràfics, sobretot de la *Flora dels Països Catalans*. N'estic convençut perquè, en primer lloc, la seva obra ha consolidat el coneixement de la vegetació del país, que era tot just incipient quan va començar a treballar. En segon lloc, perquè és l'iniciador d'una escola fitocenològica, visualitzada com a tal des de fora, a la qual ha encomanat la seva manera de fer les coses. I en tercer lloc, per la solidesa i per la quantitat de publicacions, que inclouen nombrosos treballs descriptius, paisatgístics i cartogràfics, juntament amb alguns que són, alhora, metodològics i conceptuals, i algunes revisions monogràfiques de sintaxons. Es tracta d'un treball ingent, meditat i molt coherent globalment que, com és natural, és impossible comentar amb un mínim de detall. Per aquesta raó, presentaré les meves reflexions en forma d'observacions breus a partir d'algunes referències bàsiques de la seva obra.

JOSIAS BRAUN-BLANQUET, MESTRE I AMIC

L'activitat de fitocenòleg del doctor Bolòs ve molt marcada pel mestratge i l'amistat amb Josias Braun-Blanquet, de qui es reconeix deixeble directe. El mateix Bolòs (1985) el defineix com «una de les personalitats científiques que han influït d'una manera més intensa i més immediata sobre el desenvolupament de la botànica catalana» en una nota biogràfica on no falten els records personals (les aventures durant la prospecció dels Monegres, per exemple) i on repassa les estades del mestre a Catalunya i la seva relació amb els botànics catalans. L'octubre de l'any

1947 Oriol de Bolòs, acabat de llicenciar en ciències, secció de naturals, fa les primeres sortides amb Braun-Blanquet (en companyia d'uns altres vint-i-cinc botànics) per les comarques barcelonines, i arriba pel nord fins al Montseny i pel sud fins a l'alta vall del riu Gaià. El 1948 es fan freqüents les sortides conjuntes i s'estrenyen els vincles. Aquest mateix any visiten, com a mínim, la serra de Cardó i fan la primera d'una sèrie de campanyes primaverals a la depressió de l'Ebre, que s'allarguen fins al 1955, en unes condicions de treball molt dures tant per les característiques de l'àrea prospectada com per la situació general del país, acabat de sortir de la Guerra Civil. El doctor Bolòs es refereix a les campanyes dels Monegres amb aquestes paraules: «Foren uns anys de treball apassionant, que han deixat un record inesborrable en els que hi vam participar». I, referint-se a Braun-Blanquet, diu que «molts dies amb prou feines es recordava de dinar» i que «era dominat per una autèntica mística del treball i no permetia la més petita pèrdua de temps». Els que hem fet treball de camp amb el doctor Bolòs segur que pensem que aquestes consideracions li són aplicables també a ell.

El doctor Bolòs es va emocionar veient com un Braun-Blanquet ja vellet, que vorejava els noranta-cinc anys, recollia el 1978 de mans de l'aleshores president de la Generalitat, Josep Tarradellas, el Premi Catalunya de l'Institut d'Estudis Catalans. L'atzar va fer coincidir una de les visites del doctor Bolòs a Montpeller amb una caiguda de Braun-Blanquet al seu jardí, a l'edifici de la SIGMA (Estació Internacional de Geobotànica Mediterrània i Alpina), que li va causar la mort a l'edat de noranta-sis anys.

LA METODOLOGIA FITOCENOLÒGICA

Oriol de Bolòs va començar l'estudi de les comunitats vegetals fent servir una metodologia contrastada i posada a prova durant algunes dècades però no escrita (o poc explicitada, si voleu), que s'havia d'aprendre més aviat per transmissió oral, treballant al camp amb els experts. De fet, Braun-Blanquet publica la primera edició del llibre *Pflanzensoziologie* el 1951, i el primer assaig pretesament exhaustiu de sistematització del mètode, dut a terme per Becking, apareix l'any 1957 a *Botanical Review* amb el títol «The Zurich-Montpellier School of Phytosociology».

Per aquesta raó, Bolòs (que s'ha esforçat sempre, a parts iguals, per fer la feina ben feta i perquè aquesta feina pugui ser entesa) inclou en els primers dels seus treballs algun capítol metodològic. El grup de fitocenòlegs era molt poc nombrós als anys cinquanta i, paral·lelament a la publicació dels treballs, era molt important donar a conèixer la filosofia i la metodologia que els havia fet possibles; i aquest proselitisme no era senzill (encara actualment tampoc no ho és de vegades) perquè als no especialistes els és difícil comprendre les publicacions a causa

del sistema de codis utilitzat, que és més aviat poc intuïtiu, i d'una sintaxonomia complexa i no gaire estable.

Potser per aquesta raó una altra preocupació de Bolòs va ser l'establiment d'un esquema sintaxonòmic dels Països Catalans des d'una perspectiva sintètica i amb la doble pretensió de coherència i d'estabilitat. Amb aquestes premisses va elaborar, conjuntament amb Josep Vigo, una «Sinopsi de les comunitats vegetals dels Països Catalans», que fou publicada al primer volum de la *Flora* (1984). D'aquesta manera, els fitocenòlegs (tant els de professió com els de vocació) vam tenir uns punts de referència clars i raonables, que ja començaven a fer falta tenint en compte que a la darreria de la dècada dels vuitanta s'havien descrit o esmentat més de cinc-centes associacions vegetals de les terres de llengua catalana. Aquesta visió sintètica de la taxonomia (de les comunitats vegetals, però també de les plantes) caracteritza tota la seva obra botànica i, de tant en tant, li toca justificar-ho, com quan afirma: «Creiem [...] que el respecte a la norma de prioritat en nomenclatura i un esforç per conservar, si no hi ha raons de molt de pes en contra, l'estabilitat dels esquemes d'unitats superiors ja admesos, contribuirien a facilitar, entre els no especialistes, la difusió dels coneixements adquirits» (Bolòs, 1967, p. 5). Més tard (Bolòs, 1996) és encara més explícit: «[...] emprem la metodologia de la SIGMA i ens hem proposat de mantenir-hi, fins on sigui possible, les normes de ponderació i d'equilibri que aprenguérem dels nostres mestres. Tractem d'evitar, doncs, la inflació del nombre d'unitats tipològiques, que mena sovint a substituir entitats significatives i ben definides per unes altres de més restringides i no prou clares. La multiplicació exagerada de les unitats complica els esquemes, però no condueix a cap augment del nivell de coneixements real».

ELS TREBALLS DESCRIPTIUS

Constitueixen el gruix més important de l'obra científica d'Oriol de Bolòs, i són el resultat de prospeccions exhaustives i freqüents dutes a terme, principalment, al Principat (potser amb menys intensitat als Pirineus), a les illes Balears i a les comarques marítimes del País Valencià. Però també va prospectar moltes àrees ibèriques properes i, de manera més excepcional, va estudiar l'illa de Cefalònia i alguns aspectes de la vegetació del Brasil.

L'any 1948 va publicar els seus primers treballs sobre la vegetació de la Sauva Negra i sobre la fageda d'en Jordà, als quals han seguit moltes altres publicacions que, en conjunt, continuen sent essencials per a entendre la vegetació dels Països Catalans. D'entre tots els treballs, n'hi ha que són particularment remarcables, bé perquè van obrir camí en el seu moment, bé pel seu caràcter exhaustiu. Posats a escollir, jo em decanto per aquests cinc que es mantenen com a pilars sòlids de la nostra fitocenologia i que corresponen, geogràficament, al pinyol i als quatre

punts cardinals de l'obra de Bolòs: el pinyol és *Vegetación de las comarcas barcelonenses* (Bolòs i Bolòs, 1950), amb la seva ampliació, *El paisaje vegetal barcelonés* (Bolòs, 1962); i els quatre punts cardinals són, a l'oest, «Les groupements végétaux du bassin moyen de l'Ebre et leur dynamisme» (Braun-Blanquet i Bolòs, 1957); a l'est, «Recherches phytosociologiques dans l'Île de Majorque» (Bolòs i Molinier, 1958), i al sud, «Comunidades vegetales de las comarcas próximas al litoral situadas entre los ríos Llobregat y Segura» (Bolòs, 1967). El nord correspon a *La vegetació del Montseny*, un resum posat al dia de la seva tesi de doctorat, presentada el 1950 i publicada finalment el 1983.

ELS MAPES DE VEGETACIÓ

Oriol de Bolòs va elaborar diverses aproximacions generals als dominis climàtics de Catalunya, primer, i més tard, dels Països Catalans. El 1954 en publica la primera interpretació a *Vegetatio* («Essai sur la distribution géographique des climax dans la Catalogne») i en segueix publicant aproximacions successives (1957, 1958, 1976, 1979...) fins a la més recent (Bolòs, Vigo i Carreras, 2004), el *Mapa de la vegetació potencial de Catalunya*, a escala 1:250.000.

Des de l'inici de la seva activitat botànica, es va interessar, també, pels mapes de vegetació actual, d'entre els quals és pioner el mapa a escala 1:100.000 dels voltants de Barcelona, aixecat conjuntament amb J. Vigo (Bolòs, 1962). N'han seguit altres (per exemple, el del Montseny, que forma part del llibre sobre la vegetació del massís), molts dels quals no publicats, però un dels més significatius és, segurament, el full 33 (Banyoles) del *Mapa de la vegetació de Catalunya, escala 1:50.000* (Bolòs i Masalles, 1983), perquè és el primer d'una sèrie que els seus deixebles han continuat i que actualment ja disposa de gairebé tots els fulls pirinencs publicats.

LA DIVULGACIÓ

Va practicar la divulgació fitocenològica (i botànica, en general) amb la mateixa pulcritud i finor amb les quals conreava la recerca; al costat de treballs d'un extraordinari valor científic, n'hi ha de destinats a un públic no especialista que són, com a mínim, tan rigorosos com els primers, però amb un vocabulari molt cuidat, assequible i utilitzable pels no botànics, que els fa més entenedors. La seva dèria de mantenir l'estabilitat dels esquemes sintaxonòmics va una mica en aquest sentit, com també l'esforç constant per a donar a conèixer la utilitat del mètode sigmatista, que «permet de descriure amb una aproximació suficient la vegetació de qualsevol indret i d'apreciar les relacions d'afinitat que hi pugui haver entre les diverses comunitats de plantes i entre la vegetació dels diferents territoris» (Bolòs, 1994). Convé destacar, dins d'aquest apartat, els capítols sobre el sòl i sobre la ve-

getació del primer volum (1958) de la *Geografia de Catalunya*, la seva participació al llibre *La vegetación de España*, amb un capítol sobre Catalunya i la depressió de l'Ebre (1987), i, molt particularment, el capítol sobre els sòls i la vegetació dels Països Catalans (1979) del llibre *Geografia física dels Països Catalans*. Aquesta preocupació per posar la geobotànica a l'abast dels no especialistes va comptar amb la complicitat de Francesc Masclans, el seu sogre (Masclans, 1958 i 1963), i ha servit per a fer perdre la por a molts afeccionats; si en voleu una prova, només cal constatar l'èxit que han tingut molts dels noms que va proposar (*alzinar amb marfull, avellanosa amb hepàtica o màquia de llentiscle i margalló*, entre molts d'altres), que actualment ja formen part del vocabulari habitual de la gran majoria dels nostres naturalistes *amateurs*.

Acabo amb la sensació d'haver pogut citar, només, una petita part de l'obra fitocenològica del doctor Bolòs. Per si en voleu saber més, recomano l'excel·lent article «Oriol de Bolòs i Capdevila, fitogeògraf, fitocenòleg, botànic», que Josep Vigo va publicar l'any 1998 al volum d'homenatge que li dedicà la Universitat de Barcelona. Finalment, per entendre l'ambient botànic en què es va moure el doctor Bolòs durant el primer terç de la seva vida científica, consulteu el seu article «La botànica als Països Catalans durant els darrers decennis» (Bolòs, 1969).

RAMON MARIA MASALLES I SAUMELL
Membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- BOLÒS, A. de; BOLÒS, O. de (1950). *Vegetación de las comarcas barcelonesas*. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos.
- BOLÒS, O. de (1954). «Essai sur la distribution géographique des climax dans la Catalogne». *Vegetatio* [P'Haia], núm. 5, p. 45-49.
- (1958). «El sòl». A: SOLÉ SABARÍS, LL. [dir.]. *Geografia de Catalunya*. Vol. I. Barcelona: Aedos, p. 225-234.
- (1958). «La vegetació». A: SOLÉ SABARÍS, LL. [dir.]. *Geografia de Catalunya*. Vol. I. Barcelona: Aedos, p. 235-266.
- (1962). *El paisaje vegetal barcelonés*. Barcelona: Universidad de Barcelona. Facultad de Filosofía y Letras.
- (1967). «Comunidades vegetales de las comarcas próximas al litoral situadas entre los ríos Llobregat y Segura». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona* [Barcelona].
- (1969). «La botànica als Països Catalans durant els darrers decennis». *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* [Barcelona], vol. 26, p. 88-115.
- (1979). «Els sòls i la vegetació dels Països Catalans». A: RIBA, O.; BOLÒS, O.; PANAREDA, J. M.; GOSÀLBEZ, J.; NUET, J. *Geografia física dels Països Catalans*. Barcelona: Ketres, p. 107-158.

- BOLÒS, O. de (1983). *La vegetació del Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- (1985). «En recordança de Josias Braun-Blanquet». *Collectanea Botanica* [Barcelona], vol. 16, núm. 1, p. 5-11.
- (1987). «Cataluña y la depresión del Ebro». A: PEINADO, M.; RIVAS-MARTÍNEZ, S. [ed.]. *La vegetación de España*. Madrid: Universidad de Alcalá de Henares, p. 311-347.
- (1994). «Josias Braun-Blanquet i la seva obra». A: NUET, J. [ed.]. *L'estudi de la vegetació de Catalunya, passat, present i futur*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.
- (1996). *La vegetació de les Illes Balears: Comunitats de plantes*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (Arxius de la Secció de Ciències, 114)
- BOLÒS, O. de; MASALLES, R. M. (1983). *Mapa de la vegetació de Catalunya. Escala 1:50.000. Full núm. 33. Banyoles*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca. Direcció General de Medi Rural. [Inclou una memòria explicativa de 130 p.]
- BOLÒS, O. de; MOLINIER, R. (1958). «Recherches phytosociologiques dans l'Île de Majorque». *Collectanea Botanica* [Barcelona], vol. 5, p. 699-865.
- BOLÒS, O. de; VIGO, J. (1984). *Flora dels Països Catalans*. Vol. 1. Barcelona: Barcino.
- BOLÒS, O. de; VIGO, J.; CARRERAS, J. (2004). *Mapa de la vegetació potencial de Catalunya: 1:250.000*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BRAUN-BLANQUET, J.; BOLÒS, O. de (1957). «Les groupements végétaux du bassin moyen de l'Èbre et leur dynamisme». *An. Est. Exp. Aula Dei*, núm. 5, p. 1-266.
- MASCLANS, F. (1958). *Guia per a conèixer els arbres*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.
- (1963). *Guia per a conèixer els arbusts i les lianes*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.
- VIGO, J. (1998). «Oriol de Bolòs i Capdevila, fitogeògraf, fitocenòleg, botànic». *Acta Bot. Barcinonensia*, vol. 45: *Doctor Oriol de Bolòs*, p. 7-27.

ORIOI DE BOLÒS I LA CRIPTOGÀMIA

Oriol de Bolòs inclogué alguns briòfits i líquens en molts dels seus inventaris, seguint l'exemple de Braun-Blanquet, però no es dedicà directament a les plantes no vasculars.

Ara bé, és important assenyalar que se sentia hereu de l'obra iniciada per Font i Quer i continuada pel seu pare Antoni de Bolòs al capdavant de l'Institut Botànic de Barcelona. El concepte que Font i Quer tenia de la botànica, i que aplicà des del primer moment a la seva obra de direcció de l'Institut, abastava tots els grups d'organismes que Linné va aplegar en les seves obres de botànica, incloent les plantes no vasculars, que el gran botànic suec havia arraconat en una de les seves vint-i-quatre classes, que anomenà *Cryptogamia* (és a dir, 'sense òrgans reproductors visibles'). Font i Quer havia intentat impulsar l'estudi de totes les plantes no vasculars de Catalunya. En aquesta línia, trobem el seu valuós intent de desenvolupar la micologia, amb treballs propis, estimulants micòlegs del país, com Joaquim Codina i Vinyes (1868-1934), i portant a Catalunya grans experts com René Maire (1931 i 1933), Roger Heim (1932) i Rolf Singer (1934), dins del que anomenà Pla Quinquennal Micològic de Catalunya. També intentà desenvolupar la liquenologia (adquisició de l'herbari de Manuel Llenas i de diverses exsiccates, direcció de la tesi doctoral d'Antoni Esteve i Subirana, publicada el 1932) i, ja en els temps difícils de la postguerra, va fer el mateix amb la briologia (suport del treball de Prudenci Seró, Creu Casas, Josep Vives i Montserrat Ubach) i la ficologia (primers treballs de Ramon Margalef i Carles Bas).

Antoni de Bolòs féu sempre costat a aquesta orientació, i reprengué la invitació de micòlegs estrangers (André Bertaux, 1961) i reinstaurà les exposicions de bolets, que havien estat iniciades a Girona i la Cellera per Codina i continuades

per Font, ja com a activitat de l'Institut Botànic. L'exposició de la tardor de l'any 1961, a la capella de l'Hospital de la Santa Creu, a la qual Oriol de Bolòs convidà tots els seus alumnes, fou decisiva per despertar el nostre interès vers la micologia. Bolòs explicà, des del 1953 fins al 1975, l'assignatura de criptogàmia, de curs complet, estructurada segons el *Syllabus der Pflanzenfamilien*, d'Engler (1954), i segons els llibres de Wettstein (1960) i de Strasburger (1960), amb una certa influència de l'obra de Chadefaud (1960). També va fer els possibles per desenvolupar les classes pràctiques d'aquesta matèria, malgrat el minúscul laboratori disponible, privat de colleccions i gairebé sense material òptic. Les pràctiques, encomanades primer a Josep Vives i Codina (1931-1993) i després (1965) a qui això signa, que va rebre carta blanca per organitzar-les, es basaven molt en excursions i treballs de camp, seguits de l'examen al laboratori del material recollert, i miraven de compensar amb entusiasme i paciència la manca de llibres, de material òptic i d'experiència dels professors.

Bolòs mantingué decididament l'orientació de Font i Quer i d'Antoni de Bolòs, i donà continuïtat a la política d'invitació de grans experts, sobretot francesos (Georges Malençon, Raymond Bertault o l'alemany Rolf Singer, ja esmentat), perquè fessin prospeccions en àrees mal conegudes dels Països Catalans. Dirigí personalment, acompanyat per Creu Casas i Xavier Llimona, la primera campanya (del 31 d'octubre al 6 de novembre del 1969), centrada en el País Valencià meridional (Font Roja, port d'Albaida, Pinet, la Safor, coll del Raconet, Ontinyent, serra del Colmenar, port d'Almansa i el Saler), i en tornar a Barcelona per organitzar l'exposició de bolets, va ser a Castelldefels, Vilalba Sasserra i el coll de Montsoriu. Els resultats representaren un gran pas endavant en la nostra micologia, amb moltes novetats, entre les quals dues espècies inèdites, *Lepiota subvolvata* i *Hygrophorus carneogriseus*.

El 1973, Bolòs organitzà una nova excursió, també sota el lideratge micològic de Malençon i Bertault, que entre el 8 i el 10 de novembre explorà, amb la participació de Bolòs, indrets de la Catalunya interior, com la Panadella, Ossó de Sió, el Montsec, Cubells, Corbins i la serreta Negra de Fraga, i després la Retuerta de Pina, Pina de Ebro i la serra d'Alcubierre, ja a l'àrea dels Monegres. A continuació, ja sense Bolòs, els expedicionaris passaren a Andalusia (Malençon i Bertault, 1976). Altres campanyes organitzades i finançades per Bolòs, però ja encomanades a la direcció de Llimona, foren la del 1970, sense la participació de Bertault, que explorà Menorca (14-16 de novembre) i Mallorca (18-21 de novembre) (Malençon i Bertault, 1972), i la del 1974, amb l'única participació de Bertault (vall del riu Foix, ports de Tortosa, Collserola i serres del Maresme) (Bertault, 1982). Traslladat Llimona a Múrcia (setembre del 1977), l'exploració d'aquella mateixa tardor s'inicià a Granada, a Sierra Nevada i serres veïnes (17-20 d'octubre), per passar després a Catalunya, explorant pel camí la Font de la Figuera, el Picaio de

Sagunt, el desert de les Palmes, la Panadella, Llorac, l'Espluga de Francolí i el Montseny (24-29 d'octubre) (Malençon i Llimona, 1980; Llimona, 1984). La primavera següent (14-28 d'abril del 1978) Malençon torna per explorar les serres d'Alcaraz, Segura, Espuña, el Carxe, Aitana i la Font Roja, les tres darreres localitats ja dins dels Països Catalans. Es tracta de la primera exploració micològica de primavera de gran abast (Malençon i Llimona, 1983).

El conjunt dels treballs publicats, gairebé sempre a cura d'Oriol de Bolòs, a *Acta Phytotaxonomica Barcinonensia* provoca l'admiració per la riquesa i la precisió de les dades, per la perfecció científica de les descripcions i els dibuixos, fets pel mateix Malençon, i per la sòbria elegància del text francès. De la participació en el conjunt d'aquestes exploracions arrenca la formació micològica de camp de qui us parla i, indirectament, la de les escoles de micologia de camp de Catalunya i Múrcia.

Bolòs continuà organitzant, des de l'Institut Botànic, l'exposició anual de bolets, inicialment, i durant molts anys, a les cèntriques sales del Palau de la Virreina, i a partir del 1971 facilità l'organització dels cursos de micologia El món dels bolets, que feren possible la formació d'un grup força ampli de naturalistes interessats en micologia. Alguns d'ells acabarien fent recerca de qualitat, formant part del nucli bàsic de redactors de la *Revista Catalana de Micologia*, la publicació més prestigiosa de la Societat Catalana de Micologia (SCM). Bolòs, que havia acollit les primeres reunions de micòlegs al Departament de Botànica que ell dirigia, quan la societat esmentada fou creada (1973) formà part del grup de fundadors. Posteriorment, la SCM el nomenà soci honorífic. La primera tesi de micologia llegida al seu departament fou la d'Enric Gràcia (1981).

Pel que fa a la líquenologia, dirigí la tesi de Llimona, relacionant-la amb els coneixements ja disponibles sobre ecologia vegetal a l'àrea dels Monegres, derivats de la tesi doctoral de Jaume Terradas, també dirigida per ell. Per aquesta tesi es consultà el micòleg Malençon (1898-1984), ja esmentat, i el líquenòleg provençal Georges Clauzade (1914-2002), que seria la figura bàsica en l'arrencada de la líquenologia a Catalunya. Bolòs donà totes les facilitats per a la continuïtat de la línia de recerca líquenològica, inicialment representada per la tesi doctoral de Néstor Hladun, llegida el 1981, centrada en els líquens silicícoles del Montseny. D'aquesta manera, la informació líquenològica que se'n derivava s'afegia a la procedent de la tesi de Creu Casas (1953) sobre els briòfits del Montseny, de manera que complementava la seva pròpia tesi doctoral (1950) sobre vegetació vascular de la mateixa serralada.

Pel que fa a la briologia, recordem que Josep Vives i Codina, deixeble de Prudenci Seró, treballà amb Bolòs com a professor ajudant. Més tard, el 1967, acollí Creu Casas com a professora agregada de fitogeografia del Departament de Botànica. La coneguda briòloga inicià, el 1968, els seus estudis sobre els briòfits dels Monegres i sobre els de la ciutat de Barcelona, en aquest darrer cas amb la col·laboració de nombrosos alumnes. Els anys d'estada de Creu Casas en el nostre departament

(1967-1971) foren de gran activitat, tant en el treball de camp com en l'estudi de laboratori, i representaren l'inici del buidatge de les dades sobre briologia de la península Ibèrica, que molt més tard faria possible diverses obres de síntesi, molt consultades. El 1969, Casas organitzà al Departament un curs de briologia, que congregà bona part dels que, en anys ulteriors, esdevindrien professors de botànica a les universitats espanyoles i que representà l'inici de la seva activa escola de briòlegs.

Producte del seu interès per la terminologia científica catalana fou la tria (amb la col·laboració de Ramon Aramon i de qui us parla) de la terminologia científica de la criptogàmia, incloent-hi els noms populars preferents dels bolets (partint dels materials aplegats per Francesc Masclans). Aquesta tasca, inicialment obligada per la redacció de la *Gran enciclopèdia catalana*, ens permeté passar sense dificultats, el 1975, a explicar criptogàmia en català, i fou prosseguida, amb la col·laboració de Josep Vigo, tant de cara a la primera com a la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans.

Bolòs seguí treballant a l'Institut Botànic fins que la seva malaltia li ho impedí, però en deixar d'exercir-ne la direcció per incompatibilitat (1984) va veure, amb una certa resignació, com l'esperit de Font i Quer anava desapareixent de l'orientació científica d'aquesta institució que, en els darrers decennis, ha reduït els seus camps d'acció a la recerca en l'àmbit de les plantes vasculares. Tot i això, el prestigi de Font i Quer, de l'Institut Botànic i dels que l'havien dirigit, entre els quals el mateix Bolòs, féu possible que un dels pares de la liquenologia nord-africana, Roger-Guy Werner (1901-1977), fes una donació *post mortem* del seu herbari liquenològic a l'Institut Botànic de Barcelona.

XAVIER LLIMONA I PAGÈS
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

BIBLIOGRAFIA

- BERTAULT, R. (1982). «Contribution à la flore mycologique de la Catalogne». *Acta Botanica Barcinonensia* [Barcelona], vol. 34.
- CHADEFAUD, M.; EMBERGER, L. (1960). *Traité de botanique (systématique)*. Tom I: *Les végétaux non vasculaires (cryptogamie)*; tom II: *Les végétaux vasculaires*. París: Masson.
- ENGLER, A. (1954). *Syllabus der Pflanzenfamilien*. Vol. I. Berlín: Borntraeger.
- LLIMONA, X. (1984). «Llista d'espècies de l'exposició de fongs organitzada a Barcelona, l'octubre de 1977». *Butll. Soc. Cat. Micol.* [Barcelona], vol. 8, p. 39-46.
- MALENÇON, G.; BERTAULT, R. (1976). «Champignons de la Péninsule Ibérique: VI: Catalogne, Aragon, Andalousie». *Acta Phytotaxonomica Barcinonensia* [Barcelona], vol. 19, p. 1-68.
- (1972). «Champignons de la Péninsule Ibérique: IV: Les îles Baléares». *Acta Phytotaxonomica Barcinonensia* [Barcelona], vol. 11, p. 1-64.

- MALENÇON, G.; LLIMONA, X. (1980). «Champignons de la Péninsule Ibérique: VI: Est et Sud-Est». *An. Univ. Murcia. Ciencias* [Murcia], vol. 34, p. 47-135.
- (1983). «Champignons de la Péninsule Ibérique: VII: Flore vernale du SE: Basidiomycètes». *An. Univ. Murcia. Ciencias* [Murcia], vol. 41, p. 3-89.
- STRASBURGER, E.; NOLL, F.; SCHENCK, H.; SCHIMPER, A. F. W. (1960). *Tratado de botánica*. Barcelona: Marín.
- WETTSTEIN, R. (1960). *Tratado de botánica sistemática*. Barcelona: Labor.

ORIOI DE BOLÒS I ELS MONEGRES

Quan feia el meu darrer curs de carrera, l'Oriol de Bolòs, el nostre catedràtic de Botànica, em va proposar de fer una tesi amb ell. Abans, jo havia anat a l'Institut d'Investigacions Pesqueres, amb la idea de treballar amb en Ramon Margalef, però aquest m'envià a classificar amfípodes sota les ordres del doctor Francesc Vives, i en alguna sortida vaig descobrir que em marejava com una sopa traficant dins la barca parada. Això, una mica d'avorriment amb els amfípodes, i el fet que en Bolòs era un dels professors que més m'havien interessat a la carrera, em van fer acceptar la proposta. Jo volia, però, fer ecologia; potser alguna cosa relacionada amb l'aigua en els ecosistemes terrestres. En Bolòs em va suggerir de fer un estudi del balanç hídric en comunitats de llocs secs, i el lloc més adient eren els Monegres.

Jo havia passat pels Monegres un cop, en una excursió al Pirineu conduïda per l'Enric Balcells. Només hi havíem anat a veure la llacuna de La Playa. Feia un sol com un martell i vam seguir els passos, pocs, i les explicacions d'en Balcells, per refugiar-nos ben aviat en l'autocar i parar, nou quilòmetres després, a Bujaraloz, a la fonda Español, on després havia de passar tantes nits, a rehidratar-nos. Amb aquests precedents, vaig trobar el repte interessant i vaig acceptar la proposta. No sabia encara que en Bolòs tingués una especial relació amb els Monegres.

Per llançar el treball, en Bolòs va organitzar una excursió amb els alumnes d'aquell any. Jo havia trobat que, rere l'hotel El Ciervo, uns deu quilòmetres més enllà de Bujaraloz, hi havia una zona interessant, amb comunitats de gramínies perennes i savines (*Juniperus thurifera*) al fons de la vall guixenca, mates esparses damunt els vessants, i pins, coscolls i altres arbusts a la part alta dels turons. Vam fer-hi una primera parada, i en Bolòs va decidir fer un inventari fitosociològic dels prats. Es va ajeure, jo al costat seu i els altres envoltant-nos, i, un cop marcat va-

gament un metre quadrat, va començar a espigolar. Hi havia una munió d'herbetes de 2-5 centímetres d'alçada, en va trobar d'unes quaranta espècies... Els altres em miraven amb commiseració. Jo m'hi fixava tant com podia, però em deia que no me les podria aprendre mai. Com podia aquell home reconèixer tantes efímeres minúcies? La jornada va mostrar-nos que també coneixia les altres comunitats que vam anar trobant.

Sí, en Bolòs coneixia bé els Monegres, i els tenia una afecció especial. La raó era que van ser el seu camp bàsic d'aprenentatge al costat de qui ell sempre considerà el seu mestre, juntament amb en Font i Quer; parlo, és clar, d'en Josias Braun (Braun-Blanquet). En Braun i en Bolòs, de vegades muntant en mula, van recórrer els Monegres entre els anys 1948 i 1955 i van publicar el 1957 un llibre important, *Les groupements végétaux du bassin moyen de l'Èbre et leur dynamisme*, que molt posteriorment, el 1987, es traduí al castellà sota la supervisió d'en Bolòs. El llibre dels Monegres m'agradava perquè era molt ric en observacions ecològiques. En Bolòs havia après molt amb en Braun, i d'aquells coneixements me'n va donar molts testimonis durant els anys que jo vaig treballar als Monegres.

No vaig començar la tesi directament. Volia completar la meua formació anant a fora un temps, i en Bolòs coneixia un professor de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, Georges Lascombes, que havia fet estudis ecofisiològics comparant les mateixes espècies plantades prop de Tolosa i al pic del Migdia de Bigorra, per comprovar l'efecte dels factors climàtics en el seu desenvolupament. Va fer que em donessin una beca de la Universitat de Tolosa i me n'hi vaig anar amb la meua dona. Era el curs 1967-1968. A Tolosa vaig conèixer en Henri Gaussen, als seus setanta-set anys un dels tres pals de paller clàssics, amb en Braun i en Louis Emberger —aquests dos a Montpeller—, de la geobotànica francesa, i vaig viure una mica les batalles del maig del 1968. En Gaussen fou l'iniciador el 1947 del Servei del Mapa de Vegetació, que va fer el mapa 1:200.000 de França. En Gaussen, en Lascombes i jo vam anar un cop als Monegres a trobar-hi en Bolòs, i vaig assistir a un fascinant diàleg entre en Gaussen i en Bolòs sobre el paisatge i les comunitats naturals de la zona. Quan vaig cansar-me del laboratori d'en Lascombes, que no era res de l'altre món, vaig passar un temps al Servei del Mapa de Vegetació. Després vaig anar a Montpeller, sobretot per conèixer el Centre d'Estudis Fitosociològics i Ecològics (CEPE), ara Centre d'Ecologia Funcional i Evolutiva (CEFE), adscrit al Centre Nacional de Recerca Científica (CNRS) creat per Emberger. En Bolòs m'hi insistí: «Vagi a saludar en Braun, que ja és molt gran i li agrada tenir visites». En Braun tenia més de vuitanta anys i vivia en un xalet que ell mateix havia constituït en fundació privada el 1929 com a Estació Internacional de Geobotànica Mediterrània i Alpina, la famosa SIGMA, amb la seva germana i un senyor que em presentà com el seu ajudant i que passava dels setanta. En Braun recordava en Bolòs i els Monegres amb afecte i em va rebre molt bé.

Després de Montpeller, vaig anar uns dies a Stuttgart, per conèixer en Heinrich Walter, el gran patriarca de l'ecofisiologia vegetal, que llavors devia tenir setanta anys. En Walter s'interessà per les meves explicacions i va decidir que passaria tres setmanes als Monegres. Quan va venir a Barcelona, amb en Bolòs el vam passejar una mica per Collserola i després el vaig dur als Monegres, a El Ciervo. Vam fer algunes excursions plegats. Va escriure després, el 1973, un article («Consideracions ecològiques sobre les condicions de vegetació de la conca de l'Ebre») en alemany sobre el tema. En Bolòs, que tenia un gran interès per l'obra pionera d'en Walter, el 1976 la hi va traduir ell mateix al català i va editar des del Departament de Botànica *Vegetació i climes del món*, una síntesi de butxaca de la monumental *Vegetatio der Erde*. Hi va incloure, com a apèndix, aquest article d'en Walter sobre els Monegres. En una nota inicial, en Bolòs comenta que la interpretació d'en Walter del paisatge dels Monegres coincideix prou amb la que ell mateix havia donat en diverses ocasions, amb poques discrepàncies que es limità a expressar en només tres notes. Una d'aquestes discrepàncies és que considerava improbable la hipòtesi que recull en Walter que *Peganum harmala*, *Salsola vermiculata* i *Artemisia herba-alba* haguessin pogut ésser introduïdes als Monegres pels àrabs, com suggerí en Willkomm i acceptava en Jäger; fa de mal dir, ja que no hi ha evidències en cap sentit. Crec que en Bolòs tenia raó, sobretot en el cas de les dues darreres, mentre que l'harmalà és una planta que s'ha mostrat molt invasora recentment a l'Amèrica del Nord, de manera que la introducció no es pot excloure. Les altres notes d'en Bolòs es refereixen a continguts de nutrients, i en una detecta una disparitat entre unes dades analítiques que en Walter cita d'un treball d'en Breckle i les que van trobar en Duvigneaud i en Denaeyer-DeSmet per a les mateixes plantes també als Monegres. Aquests comentaris, i l'esforç que va fer en publicar el llibre d'en Walter, mostren com en Bolòs no s'interessava exclusivament per la tipologia de les comunitats, sinó per tots els aspectes de l'ecologia de les plantes, i en això era ben fidel al seu mestre, en Braun, i s'allunyava de molts fitosociòlegs excessivament proclius a batejar comunitats com a objectiu primordial de la seva ciència.

El geòleg Oriol Riba era també un gran coneixedor dels Monegres. Un dia, vam fer una sortida amb en Riba i en Bolòs. Tots dos van parlar llargament sobre molts aspectes del paisatge de la regió, i les visions del geòleg i el botànic es complementaven en molts aspectes. Fou una experiència extraordinàriament estimulante que em va ajudar a construir la meua pròpia visió d'aquell paisatge, que vaig publicar molt més tard, el 1986. Després d'aquella sortida, sempre he pensat que no és possible entendre els Monegres sense adonar-se que la peculiar geomorfologia de la regió genera un mosaic de condicions edàfiques molt contrastades. Per a mi, la part central guixenca tenia aquest caràcter de mosaic i no se li podia assignar una vegetació climàtica clara. No crec haver convençut en Bolòs, que era

molt respectuós amb les idees dels altres i em va deixar dir, admetent que tot era possible.

L'any 1972, la Societat Botànica de França va organitzar una de les seves excursions col·lectives, escollint el Pirineu meridional. En Bolòs hi era convidat i alguns ens hi vam afegir. En Pere Montserrat, que col·laborava en l'organització, fou el responsable que hi hagués una parada als Monegres, concretament al Vedat de Fraga, que forma part de la serreta Negra. Aquest era un lloc que en Braun i en Bolòs no van arribar a explorar. El moment era esplèndid, i el Vedat semblava un jardí florit amb una enorme varietat d'espècies, algunes ben poc freqüents. Una d'aquestes espècies, la *Nepeta ucranica*, era una planta fina i de delicades floretes blaves que més tard en Bolòs descriuria com a subespècie nova dedicada a en Braun. Tots vam quedar enlluernats, però en Bolòs va entrar en una mena d'èxtasi i, tot seguit, va començar a prendre notes frenètiques en la seva llibreta inseparable, amb aquella lletra que, sovint, ell mateix tenia problemes per desxifrar. En Bolòs era un home que anava per feina, i quan treballava al camp podia passar-hi les hores que calguessin i més, de vegades fins a fer veritables imprudències aprofitant la llum fins al darrer moment i baixant de nit de llocs difícils. Però aquell dia havia de seguir l'horari de l'excursió. Li va costar. Fins al darrer instant, anotava i ronsejava per guanyar temps.

No va trigar gaires dies a tornar-hi i dedicar-hi el temps que va creure oportú. En sortí un brillant i extens treball que va publicar el 1973. Aquell mateix any, vaig llegir la meva tesi i l'any següent treia la plaça d'agregat d'ecologia a l'Autònoma, on ja era professor des del gener del 1971. Els meus contactes amb en Bolòs van esdevenir molt més escadussers. Però mentre treballava en la tesi vaig anar un temps a l'Institut Botànic, on tenia una beca de mil pessetes al mes, o sigui, sis euros! Va ser poc temps, perquè vaig entrar en la primera convocatòria de beques FPI i vaig passar a guanyar deu mil pessetes, seixanta euros. Amb allò es podia viure. La meva tesi era d'estar-se en una zona experimental i fer mesures, però vaig voltar força, sovint amb la doctora Creu Casas, que va endegar un estudi dels briòfits dels Monegres. Algunes de les plantes interessants que després vaig publicar el 1973, en realitat, les va veure primer ella, que no va voler de cap manera signar el treball perquè deia que es dedicava a molses i allò era cosa meua. En Bolòs sempre es mirava les plantes que jo li duia. De vegades, se li veia una certa resignació, ja que estava molt atrafegat amb la *Flora*, que era l'obra de la seva vida, i jo l'interrompia. Tot i així, feia els seus comentaris. Quan alguna planta era notable per algun motiu, els ulls se li encenien i, per un moment, s'oblidava de la *Flora* en què treballava obsessivament.

En Bolòs fou un home d'una intel·ligència extraordinària i d'uns coneixements molt profunds sobre les plantes. Estava tan capficat en la seva feina, considerada una mena de missió personal, que era molt poc amic d'anar a reunions i

congressos. En Bolòs era molt selectiu en aquest sentit, una mica aranya de forat si es vol, qüestió de caràcter i també perquè el que creia que era la seva missió no li exigia més. De vegades, lamentant-se de l'estat molt precari de l'Institut Botànic, el comparava amb el més ufanós Museu Etnològic veí. «Però», deia, «l'August Panyella es passa els dies pels despatxos de l'Ajuntament i jo no tinc temps de fer això». Ell volia que el deixessin treballar. Jo el recordaré feliç als Monegres, amb en Gausson, amb en Walter, amb en Riba, o fent els seus inventaris.

Darrerament, penso en Bolòs, en Creu Casas, en Margalef, que havia estudiat algunes llacunes dels Monegres, i en l'admiració que vam compartir per aquest territori estrany i ple de sorpreses i meravelles per a un naturalista. En Xavier Llimona, que hi va venir a fer observacions sobre l'ecofisiologia dels líquens, m'entendrà, i també l'Oriol Riba o en Pere Montserrat. Penso en tots ells quan llegeixo que volen fer-hi una mena de Las Vegas, als Monegres. En Bolòs, com la Creu Casas o en Margalef, hauria trobat la idea detestable. I els que encara som ací, sobretot els que vam compartir amb ells els moments de delectació pels ínfims, potser, però prodigiosos secrets dels Monegres, sabem que és, en efecte, una idea detestable.

Tots ells haurien signat una frase de l'Edgar Allan Poe: «La felicitat no és en la ciència, sinó en l'adquisició de la ciència». I tots haurien lamentat, sens dubte, com Tolstoi, que «hi ha qui travessa el bosc i només hi veu llenya per al foc». Pobres Monegres! El penúltim escrit publicat per en Bolòs fou en defensa dels valors dels Monegres, el 1999, amb motiu del *Manifiesto por los Monegros*. És un document curiós, perquè posa de manifest, d'una banda, les fermes conviccions conservacionistes d'en Bolòs, i de l'altra, la manera com en Bolòs volia retre homenatge als seus mestres. El text conté una recomanació que fan en Braun-Blanquet i ell, diu, però escrita al cap de dinou anys de la mort d'en Braun!

Potser és millor que en Bolòs o la Creu Casas no n'hagin arribat a saber res, d'aquest projecte de sacrificar els Monegres al déu euro. En Samuel Butler va escriure que «el coneixement construeix lentament allò que la ignorància, en només una hora, enderroca».

No deixem que passi.

JAUME TERRADAS
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

BIBLIOGRAFIA

- BOLÒS, O. de (1973). «La vegetación de la Serreta Negra de Fraga». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 3a època, vol. 42, núm. 769, p. 269-313.
- (1999). «El paisaje de los Monegros, excepcional en Europa». *Boletín de la Sociedad Entomológica Aragonesa*, núm. 24, p. 86.

- BRAUN-BLANQUET, J.; BOLÒS, O. de (1957). «Les groupements végétaux du bassin moyen de l'Èbre et leur dynamisme». *An. Est. Exp. Aula Dei*, núm. 5, p. 1-266.
- QUIRANTES, J. (1973). *Estudio sedimentológico y estratigráfico del terciario continental de los Monegros*. Saragossa: Institución Fernando el Católico: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- TERRADAS, J. (1973). «Observaciones florísticas en los Monegros». *Acta Phytotaxonomica Barcinonensia*, núm. 12, p. 1-9.
- (1996). «El paisatge vegetal dels Monegros: Assaig d'interpretació». *Orsis*, núm. 2, p. 71-96.
- WALTER, H. (1976). *Vegetació i climes del món*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Ciències. Departament de Botànica. [El 1998 se'n publicà una segona edició ampliada, *Vegetació i zones climàtiques del món*. Ambdues foren traduïdes per O. de Bolòs]

L'Institut d'Estudis Catalans, l'acadèmia de les ciències i les humanitats del nostre país, s'ha enorgullit de comptar entre els seus membres amb el professor Oriol de Bolòs i Capdevila, persona extraordinària, eminentíssim botànic català, olotí de soca-rel i autor d'un nombre de llibres absolutament cabdal de la botànica contemporània. El seu traspàs l'any 2007, hom ho pot comprendre, ens entristí pregonament.

El professor Bolòs mereix, doncs, el més sincer i emotiu dels nostres homenatges, car sempre treballà i lluità per elevar la botànica catalana a la seva expressió més alta. No podem deixar de recordar-lo per obres com la *Flora manual dels Països Catalans*, potser el seu llibre més conegut pel poble del nostre país —i probablement un dels més fonamentals des del punt de vista científic—, o la *Flora dels Països Catalans*, recull minucios i acurat de la flora als països de llengua i cultura catalanes.

La botànica, sobretot en les especialitats de la florística i la geobotànica, tant a Catalunya com arreu, no fóra el que és sense l'obra molt considerable del professor Bolòs, el mestratge efusiu del qual restarà sempre present en tots aquells que es dediquin a estudiar-la i estimar-la.

SALVADOR GINER
President de l'Institut d'Estudis Catalans

IN MEMORIAM ORIOL DE BOLÒS I CAPDEVILA (1924-2007)

Permetin-me que expressi la meva satisfacció per poder celebrar aquest acte conjunt l'Institut de Estudis Catalans i la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, en el solemne marc de la sala Prat de la Riba, tan carregada d'història, acte *in memoriam* del gran científic i acadèmic el professor Oriol de Bolòs i Capdevila.

Tot i que la seva trajectòria científica ha estat, avui i aquí, àmpliament descrita per deixebles i col·laboradors seus (la doctora Durfort i els doctors Montserrat, Vigo, Masalles, Llimona i Terradas) i tractada des de diferents angles de la seva prolífica activitat, voldria destacar, en poques paraules, alguns aspectes de la seva interessant personalitat.

Com a científic, fou i és un autèntic referent de la botànica, que exercí de catedràtic i investigador, en el seu més ampli camp, durant més de mig segle. Com un autèntic *magister* i, per tant, creador d'equips humans, creà una escola molt extensa i de gran prestigi, que avui ocupa càtedres i centres de recerca.

Coneixia i estimava el nostre país, com pocs, a través de la flora i de la geobotànica, la qual cosa el va portar a bastir una preocupació i una dedicació al medi, estudiant i considerant la flora específica de cada lloc. Un resultat d'aquest esforç intel·lectual és la seva obra magna, la *Flora dels Països Catalans*, autèntica enciclopèdia botànica de les nostres contrades.

En l'aspecte humà, era una persona senzilla, afable i de tracte fàcil, que exercia el seu magisteri indiscutible, aparentment, sense voler.

El doctor Bolòs ingressà a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts l'any 1961 i fins al 1996 hi presentà set memòries de gran interès i novetat, que foren publicades individualment. Durant més de quaranta anys participà plenament en les activitats corrents de la institució amb la seva autoritat científica, precisió i agudesa, que li van fer guanyar l'afecte de tots nosaltres. Els seus treballs científics i la seva

trajectòria professional foren reconeguts a Catalunya amb una sèrie de distincions, entre les quals la Medalla Narcís Monturiol, la Creu de Sant Jordi i el Premi de la Fundació Catalana per a la Recerca. Així mateix, rebé altres guardons de fora del país.

Crec que retre-li aquest homenatge pòstum era un deure tant de l'Institut d'Estudis Catalans com de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts, i és per això que us hem convocat avui aquí per honorar el seu record, rememorant allò que més n'apreciem: la seva qualitat humana i científica.

Descansi en pau el mestre Bolòs i moltes gràcies a tots per la vostra presència i participació.

RAFAEL FOGUET
President de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona

UNA FACETA CÍVICA POC CONEGUDA D'ORIOI DE BOLÒS

L'Institut d'Estudis Catalans acaba d'organitzar un solemne i interessant acte acadèmic en memòria de l'insigne botànic olotí Oriol de Bolòs i Capdevila (1924-2007), membre de l'IEC, en l'aniversari del seu traspàs. Sis il·lustres professors, amics i col·laboradors seus, sintetitzaren els diversos camps de la seva vasta activitat acadèmica i científica. L'homenatge retut fou realment molt complet. Tanmateix, atès que jo havia estat testimoni d'una activitat del doctor Bolòs a la qual ningú no féu referència —cosa ben explicable, com es veurà—, he pensat que valia la pena de relatar-la.

A les acaballes de 1961, un grup d'intel·lectuals catalans antifranquistes intentà promoure una àmplia mobilització ciutadana per reflexionar sobre els antecedents immediats, la situació present i les perspectives de la cultura catalana, que a tots ens preocupava. No cal dir que, atès el context repressiu de l'època, la iniciativa s'havia d'emprendre amb prudència i, de fet, clandestinament. Com que el projecte requeria un important esforç col·lectiu, de seguida es va pensar en una Comissió Organitzadora d'Honor, integrada per les figures més rellevants de les arts, les lletres i les ciències del país, inequívocament catalanistes, que servís de referent per a la ciutadania i per als professionals que hi haurien de participar. Al mateix temps, es constituí una Comissió Executiva que havia d'organitzar i dirigir el projecte. El nucli promotor inicial era integrat pel crític i pedagog Joan Triadú, l'arquitecte i urbanista Oriol Bohigas, el filòleg i escriptor Jordi Carbonell, el crític i editor Josep Maria Castellet, l'historiador Josep Fontana, el professor i historiador de la literatura Joaquim Molas, i el poeta i assagista Francesc Vallverdú (aquest, per ser el més jove de tots, feia de secretari). Formaven part d'aquest grup, com a representant del País Valencià, l'assagista i historiador Joan Fuster, i de les Illes, el poeta i periodista Josep Maria Llompart. Una de les primeres tas-

ques d'aquest nucli inicial fou la d'eixamplar la Comissió Executiva amb dos noms que havien de reforçar uns àmbits culturals que no estaven prou representats en l'organització: l'un era el de les ciències i l'altre, el de l'ensenyament bàsic. I així fou com es van incorporar a la Comissió Executiva el botànic Oriol de Bolòs i l'advocat i pedagog Jordi Cots. (Fem un parèntesi: dels onze membres d'aquesta comissió, sis d'ells passaren amb el temps a formar part de l'IEC: Oriol de Bolòs, Jordi Carbonell, Joan Triadú, Joaquim Molas, Jordi Cots i Francesc Vallverdú.)

Com a secretari, a mi em tocà la gratificant missió d'entrar en contacte amb el doctor Bolòs per engrescar-lo a participar en aquest projecte i val a dir que, des del primer moment, es mostrà interessat per la iniciativa i disposat a acceptar la responsabilitat d'integrar-se en la Comissió Executiva. Per cert, en les nostres converses a casa seva —em sembla que van ser dues—, vaig descobrir que el doctor Bolòs era un bon lector de poesia. I com que en aquella època jo ja havia publicat el meu primer llibre, *Com llances* (1961), ell em confessà que se l'havia llegit i que li havia agradat. (Escrivint aquestes ratlles he estat temptat de reproduir les seves paraules literals, un elogi sens dubte desmesurat, però finalment m'hi he resistit per respecte a l'amic difunt i a la confidencialitat.) No puc amagar, però, que aquestes circumstàncies acreixeren dins meu l'afecte i l'admiració que ja sentia per aquest il·lustre savi.

Durant els dos anys i mig que tingueren lloc les reunions d'aquesta Comissió Executiva, sempre a casa de Jordi Carbonell, en alguns moments en una frenètica periodicitat quinzenal, no recordo cap absència del doctor Bolòs, el qual interveïa poc, però estava molt atent a les discussions, no sempre «moderades», dels membres barcelonins de la Comissió (per raons òbvies, ni Fuster ni Llompart no solien assistir a les nostres reunions). Si repassem els noms dels integrants d'aquest òrgan, de seguida ens adonarem que, gràcies a *Serra d'Or*, Edicions 62 i altres plataformes, la majoria eren amics entre ells i es tenien prou confiança. Es comprèn, doncs, que una persona que pertanyia al món científic i acadèmic i freqüentava altres ambients se sentís una mica desconcertada davant algunes discussions. De tota manera, tant per la seva fidelitat al projecte com per les fermes conviccions catalanistes del doctor Bolòs, crec que l'experiència li serví per comprometre-s'hi amb més fermesa.

El Congrés de Cultura Catalana atenyé el seu punt culminant el desembre de 1964 amb unes jornades de debat en què participaren més de quatre-cents congressistes. El dissabte 19 a la tarda i el diumenge 20 al matí tingué lloc la primera discussió «pública» de les ponències. La cloenda de les jornades es féu el mateix diumenge a la tarda i anà a càrrec del doctor Jordi Rubió, sota la presidència d'honor de l'abat Escarré.

Aquest acte, que havia estat concebut com «l'engegada» dels debats del Congrés, de fet en fou el cant del cigne. Després de quasi tres anys d'activisme insos-

tenible en les condicions adverses de la clandestinitat, la Comissió Executiva se sentí incapaç de seguir endavant. Tots plegats vam comprendre que un projecte de la magnitud d'un Congrés de Cultura Catalana, en aquelles circumstàncies polítiques, era de moment utòpic.

Així fou com vaig deixar de relacionar-me amb el doctor Bolòs. I segurament pel fet d'haver compartit amb ell una experiència, al capdavant pionera —no oblidem que molts recursos humans i materials d'aquella temptativa contribuïren als bons resultats del gran Congrés de 1975-1977—, vaig sentir una gran alegria quan ens vam retrobar, anys més tard, a l'Institut.

FRANCESC VALLVERDÚ
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

**LLISTA DE MEMBRES DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS AMB UNA BIOGRAFIA PUBLICADA
A LA COL·LECCIÓ «SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES»**

ALCOVER I SUREDA, Antoni M.	(1862-1932)
ALÒS-MONER I DE DOU, Ramon d'	(1885-1939)
ALSINA I BOFILL, Josep	(1904-1993)
ANGLADA I D'ABADAL, M. Àngels	(1930-1999)
ARAMON I SERRA, Ramon	(1907-2000)
BATALLER I CALATAYUD, Josep Ramon	(1890-1962)
BOLÒS I CAPDEVILA, Oriol de	(1924-2007)
BROCÀ I DE MONTAGUT, Guillem M. de	(1850-1918)
CARNER I PUIG-ORIOI, Josep	(1884-1970)
CARRERAS I ARTAU, Joaquim	(1894-1968)
CASASSAS I SIMÓ, Enric	(1920-2000)
CERVERA I ASTOR, Leandre	(1891-1964)
COLOMER I POUS, Eusebi	(1923-1997)
DOMINGO I SANJUÁN, Pere	(1896-1979)
DURAN I SANPERE, Agustí	(1887-1975)
ESTEVE I SUBIRANA, Antoni	(1902-1979)
FABRA I POCH, Pompeu	(1868-1948)
FARGAS I ROCA, Miquel A.	(1858-1916)
FOLCH I TORRES, Joaquim	(1886-1963)
FONT I QUER, Pius	(1888-1964)
FONTSERÈ I RIBA, Eduard	(1870-1970)
GUIMERÀ I JORGE, Àngel	(1845-1924)
MARAGALL I GORINA, Joan	(1860-1911)
MARGALEF I LÓPEZ, Ramon	(1919-2004)
MARTORELL I TRABAL, Francesc	(1887-1935)
MIRET I SANS, Joaquim	(1858-1919)
MOLL I CASASNOVAS, Francesc de Borja	(1903-1991)
NICOLAU D'OLWER, Lluís	(1888-1961)
PI I SUNYER, August	(1879-1965)
PIJOAN I SOTERAS, Josep	(1881-1963)
PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, Enric	(1870-1917)
PUIG I CADAVALCH, Josep	(1867-1956)
ROCA-PONS, Josep	(1914-2000)
RUBIÓ I BALAGUER, Jordi	(1887-1982)
RUBIÓ I LLUCH, Antoni	(1856-1937)
RUYRA I OMS, Joaquim	(1858-1939)
SAGARRA I DE SISCAR, Ferran de	(1853-1939)
SARDÀ I DEXEUS, Joan	(1910-1995)
SEGALÀ I ESTALELLA, Lluís	(1873-1938)
SERRA I HÚNTER, Jaume	(1878-1943)

SOLÉ I SABARÍS, Lluís	(1908-1985)
TEIXIDOR I BATLLE, Josep	(1920-1989)
TERRADAS I ILLA, Esteve	(1883-1950)
TRIAS I FARGAS, Ramon	(1922-1989)
TRUETA I RASPALL, Josep	(1897-1977)
TURRÓ I DARDER, Ramon	(1854-1926)
VALLS I TABERNER, Ferran	(1888-1942)
VILA I DINARÈS, Pau	(1881-1980)
VILLANGÓMEZ I LLOBET, Marià	(1913-2002)

SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES

Títols publicats

- [1] Manuel RIBAS I PIERA, *Josep Puig i Cadafalch, cofundador i membre il·lustre de l'IEC* (1996)
- [2] Josep M. CAMARASA, *Ramon Turró, un modernista al laboratori* (1997)
- [3] Josep CARRERAS, *August Pi i Sunyer: Semblança biogràfica* (1998)
- [4] Manuel SUBIRÀ, *Pere Domingo: Semblança biogràfica* (1998)
- [5] Albert BALCELLS, *Enric Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans* (1998)
- [6] Oriol CASASSAS, *Miquel A. Fargas i Roca i els nous horitzons* (1999)
- [7] Xavier BARRAL, *Josep Pijoan: Del salvament del patrimoni artístic català a la història general de l'art* (1999)
- [8] M. Àngels Anglada i d'Abadal: *Sessió en memòria* (1999)
- [9] Eulàlia DURAN, *Agustí Duran i Sanpere: Semblança biogràfica* (2000)
- [10] Francesc FONTBONA, *Joaquim Folch i Torres: Semblança biogràfica* (2000)
- [11] Jordi SALES, *Jaume Serra i Hünter: Semblança biogràfica* (2000)
- [12] Carles MIRALLES i Anscari M. MUNDÓ, *Lluís Nicolau d'Olwer: Semblança biogràfica* (2000)
- [13] Josep M. FONT, *Guillem M. de Brocà: Semblança biogràfica* (2000)
- [14] Oriol de BOLÒS, *Pius Font i Quer: Semblança biogràfica* (2000)
- [15] Antoni ROCA, *Esteve Terradas i Illa: Semblança biogràfica* (2000)
- [16] Joan VENY, *Antoni M. Alcover i Sureda: Semblança biogràfica* (2000)
- [17] Pere LLUÍS FONT, *Joaquim Carreras i Artau: Semblança biogràfica* (2000)
- [18] *Enric Casassas i Simó: Sessió en memòria* (2000)
- [19] David SERRAT, *Lluís Solé i Sabarís: Semblança biogràfica* (2000)
- [20] *Ramon Aramon i Serra: Sessió en memòria* (2001)
- [21] Antoni SERRA I RAMONEDA, *Joan Sardà i Dexeus: Semblança biogràfica* (2001)
- [22] Aina MOLL, *Francesc de Borja Moll: Semblança biogràfica* (2001)
- [23] *Josep Roca-Pons: Sessió en memòria* (2001)
- [24] Josep ENRIC LLEBOT, *Eduard Fontserè i Riba: Semblança biogràfica* (2002)
- [25] Carles MIRALLES, *Lluís Segalà i Estalella: Semblança biogràfica* (2002)
- [26] Albert BALCELLS, *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou: Semblança biogràfica* (2003)
- [27] Jaume CABRÉ, *L'ocellot sinistre: Semblança biogràfica d'Àngel Guimerà* (2003)
- [28] Pere LLUÍS FONT, *Eusebi Colomer i Pous: Semblança biogràfica* (2003)
- [29] Ricard GUERRERO, *Josep Alsina i Bofill, amor a la professió, amor a la llengua, amor al país: Semblança biogràfica de Josep Alsina i Bofill* (2003)
- [30] M. Teresa FERRER, *Joaquim Miret i Sans: Semblança biogràfica* (2003)
- [31] Josep M. MAS I SOLENCH, *Ferran Valls i Taberner: Semblança biogràfica* (2004)
- [32] Oriol CASASSAS, *Josep Trueta i Raspall, el símbol: Semblança biogràfica* (2004)
- [33] Salvador REGUANT, *Josep Ramon Bataller i Calatayud: Semblança biogràfica* (2004)
- [34] *Marià Villangómez: Sessió en memòria* (2004)
- [35] Carles A. GASÒLIBA, *Ramon Trias i Fargas: Semblança biogràfica* (2004)
- [36] *Homenatge a Joaquim Ruyra en el centenari de Marines i boscatges: (1903-2003)* (2005)
- [37] Manuel CASTELLET, *Josep Teixidor i Batlle: Semblança biogràfica* (2005)

- [38] Carles MIRALLES, «*Un xic exòtic i desorientat*»: *Semblança de Joan Maragall l'últim any de la seva vida* (2005)
- [39] Ramon Margalef: *Sessió en memòria* (2005)
- [40] Eva SERRA, *Ferran de Sagarra i de Siscar: Semblança biogràfica* (2005)
- [41] Josep MASSOT, *Jordi Rubió i Balaguer: Semblança biogràfica* (2005)
- [42] Joan VILÀ-VALENTÍ, *Pau Vila i Dinarès: Semblança biogràfica* (2006)
- [43] Joan SOLÀ, *Pompeu Fabra i Poch: Semblança biogràfica* (2006)
- [44] Albert BALCELLS, *Francesc Martorell i Trabal: Semblança biogràfica* (2006)
- [45] Jacint CORBELLÀ, *Antoni Esteve i Subirana: Semblança biogràfica* (2006)
- [46] Oriol CASASSAS, *Leandre Cervera i Astor: Semblança biogràfica* (2007)
- [47] Josep VALLVERDÚ, *Josep Carner i Puig-Oriol: Semblança biogràfica* (2008)
- 48 Albert BALCELLS, *Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans* (2008)
- 49 *Oriol de Bolòs i Capdevila: Sessió en memòria* (2009)

